



EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesi Hakkında Rehber

İşkence Yasağı

Güncelleme Tarihi: 31 Ağustos 2024

Bu belge Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olup,
Mahkeme açısından bağlayıcı değildir.



Bu raporun tamamını ya da bir kısmını basılı veya çevrim içi (web) yayın şeklinde tercüme etmek ve/veya çoğaltmak isteyen yayıncıların veya kuruluşların, izin koşullarını bilmek amacıyla [bir tercümeyi çoğaltma veya yeniden yayımlama talebine](#) yönelik iletişim formunu doldurmaları gerekmektedir.

İçtihat Rehberlerinin hangi tercümelerinin hâlihazırda devam ettiğini öğrenmek istiyorsanız lütfen [devam eden tercümeler](#) listesine bakınız.

Bu rehberin orijinal metni, İngilizce dilinde hazırlanmıştır. Rehber, düzenli olarak güncellenmektedir ve en son 31 Ağustos 2024 tarihinde güncellenmiştir. Bu rehber, bazı şekli değişikliklere tabi tutulabilir.

İçtihat rehberleri, <https://ks.echr.coe.int> adresinden indirilebilir. Yayınlarla ilgili güncellemeler için, Mahkemenin X hesabına başvurunuz: https://x.com/ECHR_CEDH.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının sorumluluğu altındadır.

© Avrupa Konseyi / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2025

İçindekiler Tablosu

Önsöz	5
I. Genel Değerlendirmeler	6
A. 3. Maddenin Yorumu	6
B. 3. Maddenin Devlete Yükllediği Yükümlülükler	6
C. 3. Maddenin Uygulama Alanı	6
D. Yasaklanmış Muamele veya Cezalandırma Türleri	7
1. İşkence	7
2. İnsanlık Dışı Cezalar veya Muameleler	8
3. Aşağılayıcı Cezalar veya Muameleler	9
E. Sözleşme'nin 2 ve 8. Maddeleri ile İlişki	10
II. Devlet Görevlileri Tarafından Uygulanan veya Kolaylaştırılan İşkence ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Yasaklanması	11
A. İlk Görüşler	11
B. Delil Unsurlarının Değerlendirilmesi	12
1. Delil Kriteri	12
2. İspat Yükü	12
C. Devlet Görevlilerince Güç Kullanımı	12
1. Genel Değerlendirmeler	12
2. Belirli Sınırlama Araç veya Tedbirlerinin Kullanımı	13
D. Çıplak Arama veya Mahrem Vücut Araması	14
E. Askerlik hizmeti	14
F. Tutukluluk koşulları	15
G. Tutuklulukta Tıbbi Müdahale	15
H. Bir Mağdurun Yakınlarının Yaşadığı Acı	16
1. İlk Görüşler	16
2. Kayıp Kişilerin Yakınları	16
. Doğrulanmış Ölümler	17
Cesetlere Yapılan Muamele	17
. Diğerleri	17
Mahkûmiyet Kararı ve Ceza	18
Ceza Sorumluluğu Yaşı	18
Açıkça Orantısız Cezalar	18
. Ölüm Cezası	19
Müebbet Hapis Cezası	19
İade ve Sınır Dışı Edilme	21

Zorla Tıbbi Müdahaleler	21
a. Genel ilkeler.....	21
b. Zorla Beslenme.....	21
c. Zorunlu Psikiyatrik Tedavi	22
d. Zorunlu Kısırlaştırma ve Zorunlu Kürtaj	22
e. Bir Kişinin Vücudundan Uyuşturucu ve Diğer Delil Unsurlarının Alınması	23
III. Devlet Dışı Görevliler Tarafından Uygulanan İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye ya da Cezalara Karşı Koruma	24
Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Kapsamı	24
Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Niteliği	25
Uygun Bir Yasal ve Düzenleyici Çerçeve Düzenleme Yükümlülüğü	25
Operasyonel Önleyici Tedbirler Alma Yükümlülüğü	25
Bazı Örnekler	26
IV. İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ya da Ceza İddialarına İlişkin Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü	27
Usuli Yükümlülüklerin Kapsamı	27
Soruşturmanın Amacı	27
İncelemenin Niteliği ve Derecesi	27
Soruşturmaya İlişkin Hukuk Normları	28
İlk Gözlemler	28
Bağımsızlık	28
▪ Soruşturma, ilgili kişiler açısından hem hiyerarşik hem de kurumsal bir bağımsızlığa sahip olan ve gerekli hiyerarşik veya kurumsal bu bağımsızlığa sahip olamayabilecek kişilerin vardıkları sonuçlara dayanmaktan kaçınarak, bütün soruşturma tedbirlerini bizzat alan Cumhuriyet savcılığı tarafından yürütülmüştür (V.D./Hırvatistan (no. 2), 2018, § 69).	29
Yeterlilik	30
İvedilik ve Makul Özen	31
Kamuoyunun İnceleme Hakkı ve Mağdurun Katılımı	32
Kovuşturmalar, Yaptırımlar ve Tazminatla İlgili Sorunlar	32
Nefret Suçlarına İlişkin Soruşturma	33
Sınır Ötesi Bağlamda Usuli Yükümlülükler	34
Usuli Yükümlülüklerin Yenilenmesi	34
Atıf Yapılan Davaların Listesi	36

Önsöz

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra metinde “Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi” olarak anılacaktır) tarafından içtihatlar hakkında yayımlanan rehberler dizinin birini teşkil eden bu rehber, Mahkeme tarafından verilen başlıca karar ve hükümler hakkında hukukçuları bilgilendirme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla bu rehberde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (bundan sonra metinde “Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi” olarak anılacaktır) Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesine ilişkin içtihatlar, incelenerek özetlenmiştir. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen anahtar-ilkeleri ve bunlarla ilgili örnekleri bulacaktır.

Atıfta bulunulan içtihatlar, önemli ve/veya en yeni ilke kararları* arasından seçilmiştir.

Mahkeme kararlarında, sadece kendisine başvuru yapılan davaları incelemeyi, aynı zamanda Sözleşme normları da geniş çaplı olarak aydınlatılmaya, korunmaya ve geliştirilmeye çalışılır. Ayrıca Mahkemenin vermiş olduğu kararlar, Devletlerin, Sözleşmeciler Taraf sıfatıyla verdikleri taahhütlere riayet etmelerine katkıda bulunur (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 18 Ocak 1978, § 154, A Serisi no. 25 ve daha yeni bir tarihte *Jeronovičs/Letonya* [BD], no. 44898/10, § 109, 5 Temmuz 2016).

Sözleşme ile oluşturulan sistem, ayrıca insan haklarının korunmasına ilişkin normları yükselterek ve bu alandaki içtihatları Sözleşme'ye Taraf Devletlerin toplumlarının tamamını kapsayacak şekilde genişleterek, kamu düzenine dâhil olan konuları, genel menfaat içerisinde inceleme amacını taşır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], no. 30078/06, § 89, AİHM 2012). Nitekim Mahkeme, insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin, anayasal aracı olarak” Sözleşme'nin rolünün altını çizmiştir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], no. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI ve daha yakın bir tarihte verilen *N.D. ve N.T./İspanya* [BD], no. 8675/15 et 8697/15, § 110, 13 Şubat 2020).

Sözleşme'ye Ek 15 No.lu Protokol vesilesiyle, yakın zamanda Sözleşme'nin önsözünde ikincilik ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke uyarınca, “İnsan haklarının korunması sorumluluğu Taraf Devletler ve Mahkeme arasında paylaşılır” ve ulusal makamlar ve mahkemeler iç hukuku, Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlükleri tam olarak tanıyacak şekilde yorumlamalı ve uygulamalıdır (*Grzęda/Polonya* [BD], § 324).

Bu rehber, Sözleşme veya Ek Protokollerinin anılan her maddesi için, anahtar kelime referanslarını içermektedir. Her davada incelenen hukuki konular, (genel olarak) Sözleşme ve Protokollerinin metininden doğrudan çıkarılan terimleri içeren bir lügatçadan gelen *bir anahtar kelimeler listesiyle* özetlenmiştir.

Mahkeme içtihatlarına ilişkin *veri tabanı HUDOC*, anahtar kelimelerle arama yapma imkânı sunar. Anahtar kelimelerle arama yapılabilmesi, benzer bir hukuki içeriğe sahip olan belge gruplarını da bulmanıza imkân verir (Mahkeme tarafından her davada ileri sürülen gerekçe ve varılan sonuçlar, anahtar kelimelerle özetlenir). Her dava için önerilen anahtar kelimeler, belgenin sayfasında mevcuttur. Gerekli açıklamaların hepsini, *HUDOC kullanım klavuzunda* bulabilirsiniz.

*Anılan içtihat, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Komisyonunun iki resmi dilinden birinde ve/veya her ikisinde de (Fransızca ve İngilizce) olabilir. Davanın isminden sonra belirli bir ibare kullanılmadığı sürece, Mahkemenin Dairelerinden biri tarafından esasa ilişkin olarak verilen bir karara atıf yapılmaktadır. Kararlarda kullanılan “(k.k.)” ibaresi, Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verdiği bir karara ve “[BD]” ibaresi ise Büyük Daire tarafından incelenen bir davaya atıfta bulunmaktadır.

I. Genel Değerlendirmeler

A. 3. Maddenin Yorumu

1. Mahkeme, 3. maddenin yorumunu, insanların korunması için bir araç olan Sözleşme'nin konu ve amacının, hükümlerinin bu güvenceleri somut ve etkin kılacak tarzda anlaşılmasını ve uygulanmasını gerektirdiği olgusu doğrultusunda yapmalıdır. Sözleşme'de bulunan hak ve özgürlüklerin her türlü yorumu, Sözleşme'nin demokratik bir toplumun ideallerini ve değerlerini koruma ve teşvik etme amacına yönelik genel ruhla bağdaştırılmalıdır (*Soering/Birleşik Krallık*, 1989, § 87).

2. Sözleşme'nin 3. maddesi, demokratik toplumların en temel değerlerinden birini tesis etmektedir. Nitekim işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı ceza ve muamele yasağı, insan onuruna saygıyla yakından bağlantılı bir medeniyet değeridir (*Bouyid/Belçika* [BD], no. 2015/09, § 81). Söz konusu yasak mutlak niteliktedir; çünkü bu yasak, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. fıkrasına göre, ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlike olması halinde ve terörizm ve organize suçla mücadele ya da kitlesel göçmen ve sığınmacı akınları gibi en zorlu koşullar altında bile geçerlidir. Ayrıca, bu yasak, ilgili kişinin davranışından (*A. ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2009, § 126; *Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], 2014, § 315; *El-Masri/Makedonya eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 195; *Z.A. ve diğerleri/Rusya* [BD], 2009, §§ 187-188) ya da isnat edilen suçun niteliğinden (*Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], 2006, § 116; *Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 87) bağımsızdır.

B. 3. Maddenin Devlete Yüklediği Yükümlülükler

3. 3. madde çoğu zaman, yasaklanmış muamele biçimlerinin Devlet görevlileri veya kamu makamları tarafından kasten gerçekleştirilen eylemlerden kaynaklandığı durumlarda uygulanmıştır. Bu madde, genel olarak, Devletlerin kendi yetki alanında bulunan kişilere ağır zararlar vermekten kaçınmalarını öngören esas itibarıyla negatif bir yükümlülük getirdiği şeklinde tanımlanabilir (*Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2012, § 111).

4. Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 3. maddesinin Devletlere aşağıdaki pozitif yükümlülükleri de yüklediği kanaatindedir: birincisi, koruma sağlayan yasal ve düzenleyici bir çerçevenin oluşturulması yükümlülüğü; ikincisi, açıkça tanımlanmış bazı koşullarda, belirli kişileri bu hükme aykırı muamele riskine karşı korumaya yönelik işlevsel tedbirler alma yükümlülüğü ve üçüncüsü, bu tür muamelelerin uygulandığına dair savunulabilir iddialar hakkında etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğü. Genel olarak, bu pozitif yükümlülüklerin ilk iki unsuru "maddi" olarak nitelendirilirken, üçüncüsü Devlete düşen "usuli" pozitif yükümlülüğe karşılık gelmektedir (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 178).

C. 3. Maddenin Uygulama Alanı

5. Sözleşme'nin 3. maddesinde yer alan yasak, tüm kötü muameleleri kapsamaz (*Savran/Danimarka* [BD], 2021, § 122). Mahkemenin yerleşik içtihatları uyarınca, bir muamelenin Sözleşme'nin 3. maddesinin kapsamına girmesi için asgari ağırlık düzeyine ulaşması gerekmektedir. Bu asgari eşiğin değerlendirilmesi şu hususla ilgilidir; söz konusu eşik, davanın verilerinin bütününe, özellikle muamelenin süresine ve fiziki ve zihinsel etkilerine, bazen de mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi unsurlara dayanmaktadır (*Muršić/Hrvatistan* [BD], 2016, § 97).

6. Ağırlık eşiğinin aşılp aşılmadığını belirlemek için, Mahkeme başka unsurları da dikkate alabilir; özellikle: a) muamelenin uygulandığı amaç ile bu muameleyi doğuran kast ya da gerekçe; bununla birlikte mağduru küçük düşürme veya aşağılamanın amaçlanmamış olması, 3. maddenin ihlal edildiğine dair bir tespiti kesin olarak ortadan kaldırmaz; b) muamelenin uygulandığı bağlam, örneğin yoğun gerginlik ve yüksek duygusal yükümlü bir ortam; c) mağdurun olası kırılabilirlik durumu (*Khlaifia ve diğerleri/İtalya* [BD], 2016, § 160).

7. Bir kişinin maruz kaldığı kötü muamelenin asgari ağırlık eşiğine ulaşp ulaşmadığını belirlemek için, özellikle söz konusu muamelenin diğer kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olduğu durumlarda,

Mahkeme her biri önemli bir ağırlık taşıyabilecek unsurların tamamını dikkate almaktadır. Bütün bu unsurlar, mağdurun “maruz kaldığı” muamelenin kasıtlı bir eylemin sonucu olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla bir kişinin yalnızca tesadüfen veya ihmalkâr bir davranış sonucu meydana gelen bir kaza sonrasında uğradığı bedensel zararlar ile fiziksel ya da ruhsal acılar, bu kişinin 3. madde anlamında “maruz bırakıldığı” bir “muamele”nin sonucu olarak değerlendirilemez (*Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya* [BD], 2019, §§ 121 ve 123).

8. Bununla birlikte, bir bireyin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı veya daha genel olarak güvenlik güçleriyle karşı karşıya kaldığı durumlarda, güvenlik güçlerinin bu bireye karşı insan onurunu ihlal ettiği düşünülen her türlü davranışı Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlalini teşkil etmektedir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, §§ 100-101).

D. Yasaklanmış Muamele veya Cezalandırma Türleri

1. İşkence

9. İşkence yasağı, uluslararası hukukun emredici bir kuralı haline gelmiştir ve artık *zorunlu norm* (*jus cogens*) değeri taşımaktadır (*İşkence fiillerini oluşturan suçlamalarla ilgili kovuşturma, mahkûmiyet ve yaptırımlara zaman aşımı uygulanabilirliğine ilişkin istişari görüş* [BD], § 59, 2022). Mahkeme, belirli bir kötü muamele biçiminin işkence olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini değerlendirirken, 3. maddede bu kavram ile insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele kavramı arasında yapılan ayrıma dikkat etmelidir. Bu ayrım, kasten uygulanan ve son derece ciddi ve zalimce acılara yol açan insanlık dışı muamelelerin özel bir rezillik taşıdığını vurgulamak amacıyla Sözleşme’de yer almıştır; bu ayrım, ayrıca, Birleşmiş Milletler İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsalık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin (“UNCAT”) 1. maddesinde de görülmektedir (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 1978, § 167; *Selmouni/Fransa* [BD], 1999, § 96; *İlaşcu ve diğerleri/Moldova ve Rusya* [BD], 2004, § 426).

10. Muamelenin ağırlığına ek olarak, “işkence” terimini özellikle bilgi elde etmek, cezalandırmak ya da sindirmek amacıyla kasten şiddetli acı veya ıstırap verilmesi şeklinde tanımlayan UNCAT tarafından da tanındığı üzere, işkence kavramı kasıt unsuru taşımaktadır (*Selmouni/Fransa* [BD], 1999, § 97; *Salman/Türkiye* [BD], 2000, § 114; *Al Nashiri/Polonya*, 2014, § 508; *Petrosyan/Azerbaycan*, 2021, § 68).

11. Sözleşme’nin “mevcut yaşam koşulları ışığında yorumlanması gereken yaşayan bir belge” olması göz önüne alındığında, geçmişte “işkence” yerine “insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele” olarak nitelendirilen eylemler gelecekte farklı bir şekilde nitelendirilebilir. Nitekim Mahkeme, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasında devamlı şekilde yükselen gereklilik seviyesinin, buna paralel şekilde ve zorunlu olarak, demokratik toplumların temel değerlerine yönelik saldırıların değerlendirilmesinde daha katı davranılmasını gerektirdiği kanaatine varmaktadır (*Selmouni/Fransa* [BD], 1999, § 101).

12. Bu bağlamda Mahkeme, işkence yasağının artık uluslararası hukukun emredici bir kuralı haline geldiğini ve *zorunlu norm* (*jus cogens*) değeri taşıdığını vurgulamaktadır.

13. Bu doğrultuda Mahkeme, aşağıdaki durumlarda bir muamelenin “işkence” ile eşdeğer olduğunu kabul etmiştir:

- Devlet görevlileri, gözaltında tutulan başvurana tamamen soymuş, ellerini arkadan bağlamış ve ardından kendisinden itiraf almak için kollarından asmışlardır (“Filistin askısı”) (*Aksoy/Türkiye*, 1996, § 64);
- Başvuran gözaltında bulunduğu sırada tecavüze uğramış ve bir dizi fiziksel ve psikolojik eylemlere ve kötü muameleyle maruz kalmıştır (*Aydın/Türkiye*, 1997, §§ 83-87; ayrıca bk. *Maslova ve Nalbandov/Rusya*, 2008, § 108 davasında, başvuran sorgu sırasında defalarca tecavüze uğramış ve çeşitli fiziksel şiddet eylemlerine maruz kalmıştır; *Zontul/Yunanistan*, 2012, § 92 davasında ise düzensiz durumdaki bir yabancı, gözetimi altında bulunduğu sahil güvenlik görevlisi tarafından tecavüze uğramıştır);
- Başvuranlar, gözaltında tutuldukları süre boyunca uykusuz bırakılmış, “Filistin askısı”na alınmış, falakaya yatırılmış, su püskürtülerek günlerce tekrar eden şekilde dövülmüş ve bu muamelelerle itiraf vermeye zorlanmışlardır (*Batı ve diğerleri/Türkiye*, 2004, § 110 ve

§§ 122-124);

- Açlık grevindeki tutuklu başvuran, tıbbi gereklilik olmamasına rağmen, kelepçe, ağız açacağı ve yemek borusuna yerleştirilen özel bir lastik hortum kullanılarak ve direnmesi halinde zor kullanılarak zorla beslenmiştir (*Nevmerzhitsky/Ukrayna*, 2005, § 98);
- Başvuran, “olağanüstü iade” kapsamında, yerde yatırılırken, kendisinden bilgi elde etmek, kendisini cezalandırmak veya sindirmek amacıyla, kelepçelenme, başına çuval geçirilmesi, zorla soyulma, herhangi bir tıbbi gerekçe olmaksızın fitil uygulanması gibi önceden planlanmış ve birlikte uygulanan bir dizi tedbire maruz kalmıştır (*El-Masri/Makedonya eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 205).
- Başvuranların yakını, polis memurları tarafından şiddetli şekilde dövülmüş ve sonucunda hayatını kaybetmiştir (*Satybalova ve diğerleri/Rusya*, 2020, § 76; ayrıca, bk. *Lutsenko ve Verbytsky/Ukrayna*, 2021, §§ 79-80 davasında Verbytsky, Maidan protestoları sırasında polis tarafından görevlendirilen devlet dışı faillerce dövülerek öldürülmüştür).

14. Mahkeme, bir tutuklunun Devlet görevlisi tarafından tecavüze uğraması gibi belirli bir davranış türünün, failin mağdurunun kırılabilirliğinden ve savunmasızlığından yararlanmasının kolaylığı dikkate alındığında, son derece ağır ve ciddi bir kötü muamele biçimi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca tecavüz, mağdurda diğer fiziksel ve zihinsel şiddet biçimlerine kıyasla çok daha yavaş iyileşen derin psikolojik yaralar bırakır. Mağdur, aynı zamanda, zorla gerçekleştirilen bir cinsel penetrasyonun sebep olduğu yoğun fiziksel acıyı da yaşar; bu durum kaçınılmaz olarak hem fiziksel hem de duygusal düzeyde aşılanmış ve tecavüze uğramış olduğu duygusunu yaratır (*Maslova ve Nalbandov/Rusya*, 2008, § 105).

15. Mahkeme, işkence tehdidinin de işkence olarak değerlendirilebileceğini göz ardı etmemektedir; çünkü işkence doğası gereği hem fiziksel hem de zihinsel acıları kapsamaktadır. Özellikle, fiziksel işkence korkusu, tek başına zihinsel işkence teşkil edebilir. Bununla birlikte Mahkeme, belirli bir fiziksel işkence tehdidinin zihinsel işkence mi yoksa insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele mi oluşturduğunun, incelenen davanın tüm koşullarına, özellikle uygulanan baskının şiddetine ve bu nedenle ortaya çıkan zihinsel acının yoğunluğuna bağlı olduğunu vurgulamaktadır (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 108).

16. *Tunikova ve diğerleri/Rusya*, 2021 davasında başvuranlar, Mahkemeden, devlet dışı faillerce kendilerine uygulanan kötü muamelenin de “işkence” eylemi olarak nitelendirilmesini talep etmişlerdir. Mahkeme, böyle bir nitelendirmenin başvuranlar açısından önemli olacağını ve kamuoyunun aile içi şiddet vakalarına bakışını etkileyebileceğini kabul etmişse de, somut olayın koşullarında böyle bir nitelendirmenin gerekli olmadığı kanaatine varmıştır; zira başvuranlara uygulanan muamelenin, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına girebilmesi için gerekli olan ağırlık eşğine ulaştığı hususunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır (§ 77).

2. İnsanlık Dışı Cezalar veya Muameleler

17. İşkence ile insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza veya muamele arasındaki ayrım, esasen verilen acının şiddetindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 1978, § 167). Mahkeme, belirli bir muamele veya cezanın, özellikle önceden planlanarak saatler boyunca uygulanması ve gerçek bir yaralanmaya yol açmasa dahi ciddi fiziksel ve ruhsal acılara yol açması nedeniyle “insanlık dışı” olduğu kanaatine varmıştır (*Labita/İtalya* [BD], 2000, § 120; *Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 92).

18. Bu doğrultuda bir muamele veya ceza, aşağıdaki durumlarda “insanlık dışı” olarak değerlendirilmiştir:

- Başvuran, gözaltında bulunduğu sırada işkence ile tehdit edilmiştir (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, §§ 91 ve 101-108; ayrıca bk. başvuranların, yabancı makamlarca idam edilme korkusuna maruz bırakıldığı *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, §§ 137 ve 144 ve daha önce kötü muameleyle uğramış olan başvuranın, çok ağır koşullarda tam tecrit altında tutulduğu ve işkence görme ihtimaliyle karşı karşıya bırakıldığı *Al Nashiri/Romanya*, 2018, § 675);

- Güvenlik güçleri, başvuranların evlerini ve eşyalarını kasıtlı olarak tahrip etmiş, başvuranları geçim kaynaklarından yoksun bırakmış ve köylerini terk etmeye zorlamıştır (*Selçuk ve Asker/Türkiye*, 1998, § 77; *Hasan İlhan/Türkiye*, 2004, § 108);
- Başvuran, bir veya birden fazla yakınının kaybolmasının yarattığı belirsizlik ve kaygı nedeniyle uzun ve kesintisiz bir süre boyunca acı çekmiştir (*Orhan/Türkiye*, 2002, § 360; ayrıca bk. başvuranın birçok yakını ve komşusunun yargısız infazına tanık olduğu *Musayev ve diğerleri/Rusya*, 2007, § 169);
- Sağlık sorunları olan bir asker olan başvurana, ceza olarak aşırı düzeyde fiziksel egzersiz yaptırılmıştır (*Chember/Rusya*, 2008, § 57);
- Başvuran, ömür boyu hapis cezasını uzun süre kötü koşullar altında ve son derece kısıtlayıcı bir cezaevi rejimi altında çekmiştir (*Simeonovi/Bulgaristan* [BD], 2017, § 90).

3. Aşağılayıcı Cezalar veya Muameleler

19. Bir muamele, bireyi küçük düşürüyor veya aşağılıyorsa, insan onuruna saygı göstermiyor ya da bu onuru zedeliyorsa ya da ilgili kişide, kişinin fiziksel ve ahlaki direncini kırabilecek şekilde korku, sıkıntı veya aşağılık duyguları uyandırıyor "aşağılayıcı" olarak değerlendirilir. Mağdurun, başkalarının gözünde olmasa bile, kendi gözünde küçük düşürülmüş olması yeterli olabilir. Muamelenin mağduru küçük düşürme ya da aşağılama amacı taşıyıp taşımadığı sorusu dikkate alınması gereken başka bir unsurdur; ancak böyle bir amacın yokluğu, 3. maddenin ihlalinin tespitini kesin olarak ortadan kaldırmaz (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 89; *İlaşcu ve diğerleri/Moldova ve Rusya* [BD], 2004, § 425; *M.S.S./Belçika ve Yunanistan* [BD], 2011, § 220).

20. Bir cezanın "aşağılayıcı" olması ve 3. maddeyi ihlal etmesi için, cezaya eşlik eden küçük düşürme veya aşağılama belirli bir seviyeye ulaşmış olmalıdır. Bu değerlendirme zorunlu olarak görecelidir; olayın tüm koşullarına, özellikle cezanın niteliğine, bağlamına ve uygulanma şekline bağlıdır (*Tyrer/Birleşik Krallık*, 1978, § 30). Bir ceza, yalnızca caydırıcı veya suçla mücadelede etkili bir araç olarak görüldüğü veya gerçekten öyle olduğu gerekçesiyle aşağılayıcı niteliğini kaybetmez ve 3. maddeye aykırı cezaların, caydırıcı etkileri ne olursa olsun, uygulanması hiçbir şekilde kabul edilemez (*Tyrer/Birleşik Krallık*, 1978, § 31).

21. Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında "aşağılayıcı" ceza veya muamele kavramları ile "onur"a saygı arasında özellikle güçlü bir bağ bulunduğunu vurgulamıştır (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 90).

22. Örneğin bir muamele veya ceza, aşağıdaki durumlarda "aşağılayıcı" olarak değerlendirilmiştir:

- Ağır engelli bir kişi, soğuktan ciddi şekilde etkilendiği, yatağının sertliği veya erişilemezliği nedeniyle cilt lezyonları riskiyle karşı karşıya kaldığı, tuvalete gitme veya yıkanma imkânının son derece kısıtlı olduğu koşullarda tutulmuştur (*Price/Birleşik Krallık*, 2001, § 30; ayrıca bk. parapleji hastası olan başvuranın hücrelerinden çıkamadığı ve ceza infaz kurumu içinde kendi başına hareket edemediği *Vincent/Fransa*, 2006, §§ 101-103);
- başvuranların kafaları, ceza infaz kurumu görevlileri tarafından hiçbir gerekçe veya yasal dayanak olmaksızın zorla tıraş edilmiştir (*Yankov/Bulgaristan*, 2003, §§ 120-121; ayrıca bk. yakalandıktan sonra başvuranın gözlüğüne el konulduğu ve beş ay boyunca hiçbir gerekçe ya da yasal dayanak olmaksızın iade edilmediği *Slyusarev/Rusya*, 2010, § 44);
- refakatsiz yabancı bir çocuk, yerleştirme kararının idare tarafından uygulanmaması nedeniyle bir gecekondu yerleşiminde kötü koşullar altında yaşamak zorunda kalmıştır (*Khan/Fransa*, 2019, §§ 94-95);
- başvuranların evlerinde yapılan arama sırasında üzerlerine uygulanan kuvvet, kesin şekilde gerekli olmamıştır (*İlievi ve Ganchevi/Bulgaristan*, 2021, §§ 56-57);
- başvurana yargı kararıyla bedensel ceza uygulanmıştır (*Tyrer/Birleşik Krallık*, 1978, § 35);
- yetkili makamların, ebeveynlerinin yakalanmasına tanık olan on iki yaşındaki bir

çocuğun, ebeveynleri karakolda gözetiminde tutulduğu sürede bir yetişkin tarafından gözetilmesini sağlamamış olması ve kendisinin durum hakkında bilgilendirmemesi (*Ivan Pop ve diğerleri/Romanya*, 2016, § 65);

- başvuran, uzun bir süre boyunca ciddi aşırı kalabalık ve ağır hijyen sorunlarının bulunduğu koşullarda ceza infaz kurumunda tutulmuştur (*Kalashnikov/Rusya*, 2002, § 102);
- başvuran, uygunsuz şekilde gerçekleştirilen bir çıplak aramaya maruz kalmış; örneğin aşağılayıcı yorumlara maruz kalmıştır (*Iwańczuk/Polonya*, 2001, § 59; ayrıca bk. başvuranın, bir kadın cezaevi görevlisinin önünde tamamen soyulduğu ve bazı cezaevi gardiyanlarının çıplak elleriyle hem başvuranın cinsel organlarını hem de kendisine verilmiş olan yiyecekleri incelediği *Valašinas/Litvanya*, 2001, § 117);
- bir sığınmacı idari bir tedbirin uygulanmasını beklerken, üç ay boyunca karakolda tutulmuş; bu sürede boş zaman aktivite imkânlarından yoksun kalmış ve düzgün yemeklerle beslenmemiştir (*Tabesh/Yunanistan*, 2009, §§ 38-44; ayrıca bk. başvuranların sığınma taleplerinin incelenmesi sırasında, havaalanının transit bölgesinde, uzun süreli kalmaya elverişli olmayan uygunsuz koşullarda tutuldukları *Z.A. ve diğerleri/Rusya* [BD], 2019, § 195 ve sığınmacıların, idari gecikmeler nedeniyle yasal olarak öngörülen yardımlara ulaşamayarak kaynaklardan yoksun kaldığı ve aylarca sokakta yaşamak zorunda kaldığı *N.H. ve diğerleri/Fransa*, 2020, § 184);
- LGBTI hareketinin yirmi yedi savunucusu, karşı göstericilerden oluşan bir grubun nefret içerikli hakaretlerine ve rastgele fiziksel saldırılarına maruz kalmış ve kendilerine önceden vaat edilen polis korumasını zamanında ya da uygun biçimde alamamışlardır (*Women's Initiatives Supporting Group ve diğerleri/Gürcistan*, 2021, § 60; ayrıca bk. bir televizyon röportajının ardından, LGBTI topluluğuna mensup tanınmış bir kişi olan başvuranın, kulübünün kundaklanmasını da içeren yoğun ve saldırgan bir homofobik kampanyanın hedefi olduğu; ölüm tehditleri aldığı ve fiziksel taciz ile nefret söylemine maruz kaldığı *Oganezova/Ermenistan*, 2022, § 97);
- sağlık hizmeti veren profesyonellerin genetik testlere erişim sağlamada gecikmesi nedeniyle, hamile olan başvuran altı hafta boyunca fetüsünün sağlık durumu hakkında acı verici bir belirsizlik yaşamış; test sonuçlarını sonunda alabildiğinde ise, gebeliği sürdürme ya da yasal olarak kürtaj yapma konusunda bilinçli bir karar vermesi için artık çok geç olmuştur (*R.R./Polonya*, 2011, § 159);
- başvuran, zorla sınır dışı etme işlemi kapsamında yaklaşık yirmi saatlik otobüs yolculuğu boyunca kelepçeli tutulmuştur (*Akkad/Türkiye*, 2022, § 115);
- tutuklular, gayriresmî bir mahkûm hiyerarşisi kapsamında düşük statüleri ("parya") nedeniyle birbirlerinden ayrılmış, diğer mahkûmlar tarafından aşağılanmış ve kötü muameleye maruz bırakılmışlardır. Şiddet tehdidiyle uygulanan bu damgalama, hizmetçilik gibi görevlere atama ve temel ihtiyaçlardan yoksun bırakma şeklinde yıllar boyunca gerçekleşmiştir (*S.P. ve diğerleri/Rusya*, 2023, §§ 92-96).

E. Sözleşme'nin 2 ve 8. Maddeleri ile İlişki

23. Bazı durumlarda, başvuranın şikâyet ettiği muamele Sözleşme'nin iki veya daha fazla maddesi kapsamına girebilir. Böyle durumlarda, olayın koşullarına bağlı olarak, Mahkeme söz konusu şikâyeti her bir hüküm bakımından ayrı ayrı inceleyebilir (bk. örneğin, *Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga/Belçika*, 2006; *D.P. ve J.C./Birleşik Krallık*, 2002) veya birlikte değerlendirebilir (bk. örneğin, *M.C./Bulgaristan*, 2003). Mahkeme ayrıca, 2 veya 3. maddenin ihlal edildiği sonucuna varırsa, şikâyetin 8. madde açısından ayrıca incelenmesine gerek olmadığına karar verebilir (bk. örneğin, *Öneryıldız/Türkiye* [BD], 2004; *Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001).

24. İlke olarak, bir kişi Devlet görevlileri tarafından saldırıya uğrar ya da kötü muameleye maruz kalırsa, kişinin şikâyetleri Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından değerlendirilmelidir (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], 2004, § 51; *İlhan/Türkiye* [BD], 2000, § 76). Ancak istisnai koşullarda,

kullanılan gücün türü ve derecesi ile yaralanmaların niteliği gibi unsurlar göz önünde bulundurularak, Devlet görevlileri tarafından güç kullanılması mağdurun ölümüne yol açmasa bile, başvuranın yaşamını ciddi biçimde tehlikeye sokan bir davranış söz konusuysa, bu davranış doğası gereği Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlali olarak değerlendirilebilir (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], 2004, § 55; *Soare ve diğerleri/Romanya*, 2011, §§ 108-109; *Trévalec/Belçika*, 2011, §§ 55-61).

25. Devlet dışı failer tarafından gerçekleştirilen potansiyel olarak ölümcül bir saldırıdan sağ kurtulan başvuranlara ilişkin davalarda Mahkeme, Devlet görevlileri tarafından güç kullanımıyla ilgili davalarda benimsediği yaklaşıma benzer bir yaklaşım benimsemiştir (*Yotova/Bulgaristan*, 2012, § 69).

26. Ayrıca, bir muamele Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında yasaklanan türlerden olmasa dahi, yine de özel hayatın korunması çerçevesinde fiziksel ve ruhsal bütünlüğün korunmasını öngören 8. madde kapsamında değerlendirilebilir (*Wainwright/Birleşik Krallık*, 2006, § 43).

27. Bu doğrultuda, Mahkeme 3. maddenin ihlaline yol açacak asgari ağırlık düzeyine ulaşmayan bir muamelenin, aşağıdaki durumlarda 8. maddeye aykırı olduğu sonucuna varmıştır:

- askeri personel, cinsel yönelimleri nedeniyle soruşturmaya tabi tutulmuş ve görevden uzaklaştırılmıştır (*Smith ve Grady/Birleşik Krallık*, 1999, §§ 117-123);
- başvuranların evine yakın bir noktada bulunan bir atık işleme tesisi rahatsızlık yaratmıştır (*López Ostra/İspanya*, 1994, §§ 58-60);
- cezaevi görevlileri, ceza infaz kurumuna gelen ziyaretçilerin üstlerini ararken nezaketsiz davranmışlar, ancak sözlü saldırıda veya fiziksel temasta bulunmamışlardır (*Wainwright/Birleşik Krallık*, 2006, §§ 44-49);
- başvuran, başıboş köpeklerden oluşan bir grup tarafından saldırıya uğramış; yetkili makamlar, bu durumla mücadeleye yönelik uygun önlemleri almamıştır (*Georgel ve Georgeta Stoicescu/Romanya*, 2011, § 45).

II. Devlet Görevlileri Tarafından Uygulanan veya Kolaylaştırılan İşkence ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Yasaklanması

Sözleşme'nin 3. Maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

A. İlk Görüşler

28. Bir Sözleşmeci Devlet, görevi başındaki devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilen eylemler sonucu meydana gelen insan hakları ihlalleri bakımından Sözleşme kapsamında sorumlu olacaktır. Mahkeme, bir Devlet görevlisinin davranışı hukuka aykırı hale geldiğinde, ihtilaf konusu fiillerin devlete atfedilip atfedilemeyeceği sorusunun somut olayın tüm koşulları dikkate alınarak ve söz konusu davranışın niteliği ile özellikleri incelenerek değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, bir kişinin Sözleşme anlamında Devlet görevlisi sayılıp sayılmayacağı sorunu, hiçbir tek başına belirleyici olmayan çok sayıda unsur temelinde çözülür. Resmi olarak memur statüsünde olsun ya da olmasın bir kişinin eylemlerinden Devletin sorumlu tutulup tutulamayacağını belirlemek için esas alınan başlıca kriterler, atama yöntemi, denetim ve hiyerarşi ile ilgili kişinin görev, yetki ve işlevleridir (*V.K./Rusya*, 2017, § 174).

29. Yukarıdakilerle bağlantılı olarak, bir Sözleşmeci Devletin yetkili makamları, yetki alanları

dahilindeki bireylere karşı başka bireyler tarafından gerçekleştirilen ve Sözleşme'nin güvence altına aldığı hakları ihlal eden fiilleri açıkça veya zımnen onaylarsa, söz konusu Devlet, Sözleşme kapsamında sorumlu tutulabilir (*Chernega ve diğerleri/Ukrayna*, 2019, § 127).

B. Delil Unsurlarının Değerlendirilmesi

30. Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine dair iddiaların söz konusu olduğu durumlarda Mahkeme, delillerin değerlendirilmesi açısından özellikle derinlemesine bir inceleme yapmak zorundadır. Mahkeme, iç hukukta yargılamalar yürütülürken, olaylara ilişkin kendi değerlendirmesini, topladıkları delillere dayanarak olayları tespit etmekle yükümlü olan ulusal mahkemelerin değerlendirmelerinin yerine koymakla görevli değildir. Bu tür davalarda ulusal mahkemelerin vardığı sonuçları daha eleştirel bir bakışla inceleyebilse de söz konusu tespitleri bertaraf edebilmek için genellikle ikna edici unsurlara sahip olunması gerekmektedir (*Cestaro/İtalya*, 2015, § 164 ve atıf yapılan davalar).

31. Olay ve olgulara ilişkin farklı anlatımların bulunduğu davalarda Mahkeme, davanın koşullarını ortaya koymaya çalışırken kaçınılmaz olarak birinci derece mahkemelerin karşılaştığı zorluklarla aynı zorluklarla yüzleşmektedir. Sözleşme'nin 19. maddesinin Mahkemeye yüklediği özel görev, yani Yüksek Sözleşmeci Tarafların bu belgede yer alan temel hakları tanıma yükümlülüklerine uyup uymadıklarını denetlemek, Mahkemenin delil sorunlarına yaklaşımını belirleyen bir unsurdur (*El-Masri/Makedonya eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 151).

1. Delil Kriteri

32. Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı kötü muamele iddiaları, uygun delil unsurlarıyla desteklenmelidir. Mahkeme, delil unsurlarının değerlendirilmesi açısından şimdiye kadar genel olarak "her türlü makul şüphenin ötesinde" delil kriterini benimsemiştir; ancak bu tür bir delil, yeterince ciddi, kesin ve tutarlı bir dizi belirti veya çürütülememiş karinelere de elde edilebilir (*Salman/Türkiye* [BD], 2000, § 100; *Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 82).

2. İspat Yükü

33. Belirli bir sonuca ulaşmak için gereken ikna düzeyi ve bu bağlamda ispat yükünün dağılımı, olayların niteliğine, ileri sürülen iddianın mahiyetine ve söz konusu olan Sözleşme hakkına olarak bağlıdır (*El-Masri/Makedonya eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 151).

34. Sözleşme'de öngörülen usul, *affirmanti incumbit probatio* (iddia eden ispatla yükümlüdür) ilkesinin katı bir biçimde uygulanmasına her zaman elverişli değildir (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 140). Söz konusu olayların tamamı veya büyük bir kısmı, örneğin bir kişinin gözaltında tutulduğu zaman gibi yalnızca yetkili makamlarca biliniyorsa, bu süre zarfında meydana gelen her türlü yaralanma, kuvvetli fiili karinelere yol açar. Bu durumda ispat yükü Hükümete düşer. Hükümetin, mağdurun anlatımını şüpheyne düşürecek olguları ortaya koyan deliller sunarak suretiyle tatmin edici ve ikna edici bir açıklama yapması gerekmektedir (*Salman/Türkiye* [BD], 2000, § 100). Böyle bir açıklamanın bulunmaması halinde, Mahkeme Hükümet aleyhine sonuçlar doğurabilecek değerlendirmelerde bulunma hakkına sahiptir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 83).

35. Yukarıda belirtilen ilke, bir kişinin polis veya benzeri bir yetkili makamın elinde bulunduğu her durumda geçerlidir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 84).

C. Devlet Görevlilerince Güç Kullanımı

1. Genel Değerlendirmeler

36. Yukarıda belirtildiği üzere, bir kişi özgürlüğünden yoksun bırakıldığında ya da daha genel anlamda güvenlik güçleriyle karşı karşıya kaldığında, davranışı bu durumu mutlak şekilde gerekli kılmadığı halde kendisine karşı fiziksel güç kullanılması insan onurunu zedelemekte ve ilke olarak Sözleşme'nin 3.

maddesiyle güvence altına alınan hakkın ihlalini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Mahkeme, “ilke olarak” ifadesinden, yukarıda belirtilen ağırlık eşiğine ulaşılmadığı için böyle bir ihlal tespitinin gerekli olmayacağı durumların söz konusu olacağı şeklinde anlaşılamayacağını vurgulamıştır. İnsan onurunu zedeleyen her durum, Sözleşme'nin özüne dokunur. Bu nedenle, güvenlik güçlerinin insan onurunu zedeleyen her türlü eylemi, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali anlamına gelmektedir. Bu özellikle, bir bireyin davranışı bu durumu mutlak şekilde gerekli kılmadığı halde güvenlik güçlerinin fiziksel güç kullanması durumunda geçerlidir; söz konusu kullanımın ilgili üzerinde başka bir etkisinin olup olmaması bu değerlendirmeyi değiştirmez (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, §§ 100-101).

37. Mahkeme ayrıca, 3. maddenin Devlet görevlileri tarafından güç kullanılmasını belirli durumlarda, örneğin bir yakalama işleminin gerçekleştirilmesi amacıyla, yasaklamadığını vurgulamıştır. Ancak, bu tür bir güç kullanımı zorunlu olmalı ve aşırıya kaçmamalıdır (*Necdet Bulut/Türkiye*, 2007, § 23; *Shmorgunov ve diğerleri/Ukrayna*, 2021, § 359). Bu bağlamda, örneğin ilgili kişinin yakalamaya direnmesi, kaçmaya çalışması, yaralanma ya da zarar verme riski yaratması veya delilleri yok etme olasılığının bulunup bulunmadığı önem taşır (*Mafalani/Hırvatistan*, 2015, § 120 ve bu kararda yapılan atıflar).

38. Bu doğrultuda Mahkeme, kimlik kontrolü sırasında başvuruları zapt etmek için jandarmalar tarafından kullanılan özellikle cop kullanımı gibi yöntemlerin orantısız olduğu sonucuna varmıştır; zira başvuran silahsızdır ve yere yatırılmadan ve jandarmalardan birinin kolunu ısırmadan önce büyük ölçüde pasif kalmıştır (*Dembele/İsviçre*, 2013, § 47; ayrıca bk. başvuranın polisler tüküdüğü ve onlara yumruk atmaya çalıştığı *A.P./Slovakya*, 2020, § 62).

39. Buna karşılık Mahkeme, vücut geliştirme ile ilgilenen ve yakalanmaları sırasında polise direnen ve onlara saldıran başvuranlara karşı uygulanan gücün, başvuranların kendi davranışları nedeniyle gerekli hale geldiği sonucuna varmıştır (*Berliński/Polonya*, 2002, § 62; ayrıca bk. yakalanması sırasında polise karşı koyan başvuranın yaralandığı *Barta/Macaristan*, 2007, § 72 ve özel mülkiyete zarar verme fiilleri nedeniyle gözaltına alınan ve alkollü olan başvuranların müdahale sırasında yaralandığı *P.M. ve F.F./Fransa*, 2021, § 88).

40. Ayrıca Mahkeme, yakalama, arama ve el koyma işlemleri gibi meşru amaçlar izleyen bir polis operasyonunun yürütülmesi bağlamında veya cezai fiillerin cezalandırılması yönündeki kamu yararı hedefi halinde, şüphelinin aile bireylerinin, özellikle küçük yaşları nedeniyle psikolojik olarak kırılgan durumda olan çocukların, yakalama anında olay yerinde bulunmasının, bu tür operasyonların planlanması ve icrasında dikkate alınması gereken bir unsur olduğuna karar vermiştir (*Gutsanovi/Bulgaristan*, 2013, § 132). *Gutsanovi/Bulgaristan*, 2013 davasında Mahkeme, polis operasyonunun sabahın erken saatlerinde gerçekleştirilmiş olmasının ve maskeli özel tim görevlilerinin operasyona katılmasının, babalarının yakalanmasına tanık olan çocukların yaşadığı korku ve kaygı duygularını artırdığına ve uygulanan muamelenin, ağırlık eşiğini aşacak şekilde ciddi düzeye ulaştığına hükmetmiştir (§ 134; ayrıca bk. babasının şiddet içeren şekilde gözaltına alınmasına tanıklık eden dokuz yaşındaki kız çocuğunun olduğu *A/Rusya*, 2019, § 67 ve bunun tersine yakınlarının evde yakalanmasına tanık olan aile üyelerinin tamamının yetişkin olduğu *Ilievi ve Ganchevi/Bulgaristan*, 2021, § 60).

41. Tutukluluk bağlamında güç kullanımıyla ilgili özel duruma ilişkin olarak bk. *Tutukluların haklarına ilişkin içtihat rehberi*; kamuya açık toplanma ve gösteri bağlamındaki özel duruma ilişkin olarak bk. *Kitlesel gösterilere ilişkin içtihat rehberi*.

2. Belirli Sınırlama Araç veya Tedbirlerinin Kullanımı

42. Kelepçe gibi sınırlama araçlarının kullanımı, yasal bir yakalama veya tutuklama ile bağlantılı olduğu ve somut olayın koşullarında makul ölçüde gerekli kabul edilebilecek sınırları aşan bir güç kullanımına ya da kamuya açık teşhire yol açmadığı sürece, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından bir sorun teşkil etmez (*Shlykov ve diğerleri/Rusya*, 2021, § 72). Mahkeme, her davanın koşullarına özel önem atfetmekte ve sınırlamanın gerekli olup olmadığını incelemektedir (*Pranjić-M-Lukić/Bosna-Hersek*, 2020, § 72). Bu bağlamda, örneğin ilgili kişinin yakalamaya direnmesi, kaçmaya çalışması, yaralanma ya da zarar verme riski yaratması veya delilleri yok etme olasılığının bulunup bulunmadığı önem taşır (*Mafalani/Hırvatistan*, 2015, § 120 ve bu kararda yapılan atıflar).

43. Özellikle Mahkeme, kelepçelemenin bazı belirli anlarda, örneğin ceza infaz kurumundan dışarıya yapılan nakiller sırasında, kısa süreli uygulandığı takdirde ve bireysel bir güvenlik tedbiri olarak, başvuranın davranışı dikkate alınarak yapılan risk değerlendirmesine dayalı olarak düzenli aralıklarla gözden geçirildiği durumlarda haklı görülebileceğini belirtmiştir (*Shlykov ve diğerleri/Rusya*, 2021, § 73). Mahkeme, bu bağlamda ağırlık derecesini değerlendirirken çeşitli faktörleri dikkate alır; özellikle başvurana verilen cezanın ağırlığı, sabıka kaydı ve şiddet geçmişi, tedbirin iç hukuka uygunluğu, bireyin davranışına göre tedbirin orantınlılığı, tutuklamanın yasallığı, muamelenin kamusal niteliği, sağlığa etkileri, başvuranın sağlık durumu, uygulanan diğer güvenlik önlemleri ve kişinin kelepçeli tutulduğu sürenin uzunluğu gibi unsurlar dikkate alınmaktadır (bk. *Shlykov ve diğerleri/Rusya*, 2021, § 73 ve bu kararda yapılan atıflar).

44. “Biber gazının” bastırma amacıyla kullanımı bakımından Mahkeme, Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezayı Önleme Komitesi (CPT) tarafından yapılan tavsiyeleri benimsemektedir. CPT'ye göre, biber gazı potansiyel olarak tehlikelidir ve kapalı alanlarda kullanılmamalıdır. Ayrıca, bu tedbire açık havada istisnai olarak başvurulması gerekli hale gelirse, açıkça tanımlanmış güvencelerin olması gerekmektedir (*Tali/Estonya*, 2014, § 78). Özellikle, biber gazı hâlihazırda etkisiz hale getirilmiş bir kişiye karşı asla kullanılmamalıdır (*İzci/Türkiye*, 2013, §§ 40-41; *Ali Güneş/Türkiye*, 2012, §§ 39-40).

45. Aynı şekilde Mahkeme, özellikle bu cihazlar yakın mesafeden (“temas” şeklinde) kullanıldığında neden oldukları şiddetli ağrı ve geçici hareket kaybı nedeniyle, CPT'nin elektroşok silahlarının kullanımına ilişkin ciddi çekincelerine atıfta bulunmuştur. Bu hususta Mahkeme, yasaların uygulanmasından sorumlu ve doğru şekilde eğitilmiş görevlilerin, doğrudan temas halinde oldukları kişileri etkisiz hale getirmek için kullanabilecekleri başka pek çok kontrol tekniğine sahip olduklarını vurgulamıştır (*Anzhelo Georgiev ve diğerleri/Bulgaristan*, 2014, §§ 75-76).

46. Bir kişinin yargılama sırasında metal bir kafese kapatılmasıyla ilgili olarak Mahkeme, bu uygulamanın demokratik bir toplumu tanımlayan uygar davranış standartlarıyla bağdaşmayan nesnel olarak aşağılayıcı niteliği göz önüne alındığında, bunun kendi başına 3. maddeye aykırı olarak insan onuruna hakaret teşkil ettiği sonucuna varmıştır (*Svinarenko ve Slyadnev/Rusya* [BD], 2014, § 138; ayrıca bk. başvuranın, cezaevi içindeki metal bir kafesten video bağlantısı aracılığıyla duruşmaya katıldığı *Karachentsev/Rusya*, 2018, § 53. Buna karşılık, bir sanığın cam bölmeyle ayrılmış bir alana veya cam panelden oluşan bir bölmeyle yerleştirilmesi, tek başına asgari ağırlık düzeyine ulaşacak ölçüde bir aşağılanma unsuru taşımaz. Ancak, cam bölme veya cam panellerle çevrili bir alanda tutulma koşulları, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kişiyi tutuklanmanın doğasında bulunan kaçınılmaz sıkıntı düzeyini aşan bir sıkıntı ya da zorluğa maruz bırakıyorsa, bu eşik aşılmış olabilir (**Error! Hyperlink reference not valid.**, 2016, § 125).

47. Tutuklama bağlamında bu ve diğer tekniklerin kullanımına ilişkin olarak bk. *Tutukluların haklarına ilişkin içtihat rehberi*.

D. Çıplak Arama veya Mahrem Vücut Araması

48. Bir yakalama sırasında yapılan çıplak arama veya mahrem vücut araması, kişinin onuruna saygı gösterilerek ve meşru bir amaç doğrultusunda uygun şekilde gerçekleştirilmişse, Sözleşme'nin 3. maddesiyle bağdaşır (*Wieser/Avusturya*, 2007, § 39; ayrıca bk. tutukluluk bağlamında *Roth/Almanya*, 2020, § 65 ve *Tutukluların haklarına ilişkin içtihat rehberi*).

E. Askerlik hizmeti

49. Özgürlükten yoksun bırakma tedbirlerinde olduğu gibi, zorunlu askerlik hizmeti de çoğu zaman acı ve aşağılanma kaynağıdır. Ancak, tutuklulara uygulanması halinde insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil edecek birçok eylem, bu eylemler, örneğin muharebe durumlarına yönelik eğitim kapsamında olduğu gibi, söz konusu kuvvetlere özgü görevlerin yerine getirilmesine katkı sağladığı sürece silahlı kuvvetler içinde meydana geldiğinde bu şekilde nitelendirilemez (*Chember/Rusya*, 2008, § 49).

50. Bununla birlikte, Devlet her yükümlünün askerlik hizmetini insan onuruna saygıyla bağdaşır koşullarda yerine getirmesini; askeri eğitim yöntem ve usullerinin, yükümlüye askeri disiplinin ayrılmaz bir parçası olan kaçınılmaz sıkıntı düzeyini aşan acı veya zorluklar yaşatmamasını ve askerlik hizmetinin pratik gereklilikleri dikkate alınarak yükümlünün sağlığı ve esenliğinin, gerekli tıbbi bakım da dahil olmak üzere, uygun şekilde korunmasını sağlamakla yükümlüdür (*Chember/Rusya*, 2008, § 50).

51. Zorlayıcı fiziksel egzersizler askeri disiplinin ayrılmaz bir parçası olsa da Mahkeme bu egzersizlerin, Sözleşme'nin 3. maddesiyle bağdaşır kalmaya devam edebilmesi için, yükümlülerin sağlığını ve esenliğini tehlikeye atacak ya da onların onuruna zarar verecek ağırlık düzeyini aşmaması gerektiğini vurgulamıştır (*Chember/Rusya*, 2008, § 51).

52. Mahkeme, örneğin, diz problemi olan bir adama, kışlayı yeterince özenli temizlemediği gerekçesiyle ceza olarak 350 kez çömelme talimatı verilmiş olması nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (*Chember/Rusya*, 2008, §§ 52-57). Aynı şekilde, 71 yaşındaki bir adamın silah altına alınarak yaşı çok daha genç olan erler için tasarlanmış eğitimlere katılmaya zorlandığı *Taştan/Türkiye*, 2008 davasında da 3. madde ihlal edilmiştir (§ 31). Mahkeme ayrıca, firar etmeye teşebbüs eden bir yükümlünün askeri iç çamaşırlarıyla birliğinin önüne çıkmaya zorlandığı *Lyalyakin/Rusya*, 2015 davasında da Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğini değerlendirmiştir (§§ 72-79).

F. Tutukluluk koşulları

53. Bir tutukluluğun Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında değerlendirilebilmesi için, maruz kalınan acı ve aşağılanmanın, özgürlükten yoksun bırakmaktan kaynaklanan kaçınılmaz sıkıntının ötesine geçmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, yetkili makamlar, her tutuklunun insan onuruna saygıyla bağdaşır koşullarda tutulmasını, özgürlükten yoksun bırakma tedbirinin ya da başka herhangi bir türdeki tutma tedbirinin uygulanma şeklinin, ilgili kişiyi gözüaltı durumuna içkin kaçınılmaz sıkıntı düzeyini aşan bir acı ya da zorlukla karşı karşıya bırakmamasını ve hapis cezasının pratik gereklilikleri dikkate alınarak, tutuklunun sağlığını ve esenliğini uygun şekilde güvence altına almalıdır (*Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 227; *Muršić/Hrvatistan* [BD], 2016, § 99).

54. Tutukluluk koşulları değerlendirilirken, bu koşulların kümülatif etkilerini ve başvuranın spesifik iddialarını dikkate almak gerekmektedir. Bir kişinin belirli koşullar altındaki tutukluluk süresi de ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 142; *Idalov/Rusya* [BD], 2012, § 94; *Muršić/Hrvatistan* [BD], 2016, § 101).

55. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. *Tutukluların haklarına ilişkin içtihat rehberi*.

G. Tutuklulukta Tıbbi Müdahale

56. Sözleşme'nin 3. maddesi, Devlete, özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin fiziksel bütünlüğünü koruma, özellikle gerekli tıbbi tedavilerin sağlanması yükümlülüğü getirmektedir (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 136; *Mozer/Moldova ve Rusya* [BD], § 178).

57. Bu bağlamda, bir tutuklunun bir hekim tarafından muayene edilmiş olması ve belirli bir tedaviye tabi tutulması, başlı başına uygulanan tedavinin uygun nitelikte olduğu sonucuna varılması için yeterli değildir. Yetkili makamlar, tutuklunun sağlık durumu ve tutuklulukta aldığı tedaviye ilişkin bilgilerin eksiksiz biçimde kaydedilmesini, vakit kaybetmeden doğru tanı konulmasını ve uygun bir müdahaleye erişmesini, hastalığın niteliği bunu gerektirdiğinde düzenli ve sistematik bir izlemeye tabi tutulmasını ve yalnızca semptomların giderilmesine değil, aynı zamanda sağlık sorunlarının iyileştirilmesine veya kötüleşmesinin önlenmesine yönelik genel bir tedavi stratejisi geliştirilmesini sağlamalıdır. Ayrıca reçete edilen tedavinin fiilen uygulanabilmesi için gerekli koşulları oluşturduklarını göstermek de yetkili makamların görevidir. Ceza infaz kurumunda sağlanan sağlık hizmetlerinin uygun olması gerekmektedir, yani Devletin tüm nüfusa sunmayı taahhüt ettiği sağlık hizmetleri düzeyiyle karşılaştırılabilir bir düzeyde olmalıdır. Ancak bu, her tutukluya ceza infaz kurumu dışındaki en iyi sağlık kuruluşlarında sunulan tedavi düzeyinin güvence altına alınması gerektiği anlamına gelmez. Tutukluluk yerinde gerekli tıbbi müdahalenin mümkün olmaması halinde, tutuklunun hastaneye kaldırılması veya

uzman birime sevki sağlanmalıdır (*Rooman/Belçika* [BD], 2019, §§ 147-148).

58. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. *Tutukluların haklarına ilişkin içtihat rehberi*.

H. Bir Mağdurun Yakınlarının Yaşadığı Acı

1. İlk Görüşler

59. Mahkeme, içtihatlarında, ciddi bir insan hakları ihlalinin, mağdurun, önünde başvuran sıfatıyla yakınları üzerinde doğurduğu ağır psikolojik etkiler konusunda her zaman duyarlılık göstermiştir. Ancak, bu kişilere ilişkin olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ayrı bir ihlalinin tespiti için, bu kişilerin çektiği acıya, yukarıda belirtilen ihlalin doğal sonucu olan duygusal çöküntüden farklı bir boyut ve nitelik kazandıran belirli faktörlerin bulunması gerekmektedir (*Janowiec ve Diğerleri/Rusya* [BD], 2013, § 177). Bu alandaki içtihat, esas olarak kayıp kişilerin yakınlarıyla ilgili davalarda geliştirilmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, istisnai durumlarda, kayıp davalarında belirtilen ilkeleri farklı bağlamlarda da uygulamıştır (*Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya* [BD], 2019, § 227).

2. Kayıp Kişilerin Yakınları

60. Kayıp olgusu, kayıp kişilerin, sevdiklerinin akıbetinden habersiz bırakılan ve belirsizlikten kaynaklanan yoğun bir kaygı yaşayan yakınları üzerinde özel bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle Mahkeme, içtihadında uzun süredir, kayıp kişilerin yakınlarının durumunun 3. maddeye aykırı olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olarak değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Sorunun özü, esasen, kayıp kişilere yönelik insan hakları ihlalinin ağırlığında değil, yetkili makamların kendilerine bildirilen duruma karşı gösterdikleri tepki ve davranış biçimindedir (*Varnava ve diğerleri/Türkiye* [BD], 2009, § 200).

61. Bu değerlendirmede dikkate alınan diğer etkenler arasında, akrabalık derecesi, ilişkinin özel koşulları, ilgili kişinin söz konusu olaylara ne ölçüde tanıklık ettiği ve kayıplar hakkında bilgi edinmeye yönelik girişimlere ne kadar katıldığı da yer almaktadır. Böyle bir ihlalin tespiti, yalnızca Devletin kaybolma olayından sorumlu tutulduğu davalarla sınırlı değildir; yetkili makamların yakınların bilgi taleplerine yanıt vermemesi ya da onlara zorluk çıkarması ve bunun sonucu olarak yakınların olayları aydınlatma yükünü taşımak zorunda bırakılması, kayıp kişinin bulunması ve akıbetinin açıklığa kavuşturulması yönündeki yükümlülüğe karşı süreklilik arz eden açık, ısrarlı ve amansız bir kayıtsızlığı ortaya koyuyorsa, ihlal tespiti yapılabilir (*Varnava ve diğerleri/Türkiye* [BD], 2009, § 200; *Janowiec ve diğerleri/Rusya* [BD], 2013, § 178).

62. Böylelikle, *Orhan/Türkiye*, 2002 davasında, başvuran, büyük oğlunun ve iki erkek kardeşinin kaybolmasının, kendisine 3. maddeye aykırı ıstıraplar yaşattığını iddia etmekteydi. Mahkeme, başvuranın orada bulunduğunu ve oğluyla erkek kardeşlerinin askerlerle birlikte köyden ayrıldıklarını gördüğünü ve ilgililerin kaybolmalarının üzerinden yaklaşık sekiz yıl geçtiğini kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuranın çok sayıda şikâyet ve talepte bulunma yükünü taşıdığını, yetkili makamlar tarafından kendisine hiçbir zaman herhangi bir bilgi verilmediğini veya açıklama yapılmadığını ve yürütülen soruşturmanın sonucu hakkında da bilgilendirilmediğini gözlemlemiştir. Mahkeme bunun yanı sıra, başvuranın daha yeni, evinin ve köyünün sağladığı güvenliği kaybettiğini tespit etmiştir. Tüm bu faktörler, Mahkemenin, başvuranın uzun ve kesintisiz bir dönem boyunca yaşadığı belirsizlik ve kaygının, kendisinde 3. maddeye aykırı olarak insanlık dışı muamele teşkil eden büyük bir kargaşa ve şiddetli endişelere yol açtığı sonucuna varmasına neden olmuştur (§§ 359-360; ayrıca bk. Mahkemenin, yetkili makamların gerekçe göstermeksizin başvurana, kaybolan yakınlarının akıbeti hakkında aydınlatıcı olabilecek ceza soruşturmasının dosyalarına eklenen belgelere erişimi reddettiklerini, bunun doğrudan ya da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki yargılama aracılığıyla olduğunu vurguladığı *Imakayeva/Rusya*, 2006, § 165 davası ve Mahkemenin, başvuranın kocasının tutuklandığını doğrulayan resmi bir damganın varlığını vurguladığı ve böylece, yetkili makamlar herhangi bir açıklama yapmadan bu durumu reddetmeden önce, kaybolan eşinin nerede bulunduğu konusunda başvurana güven verdiği *Enzile Özdemir/Türkiye*, 2008, §§ 64-65 davası).

63. Buna karşın Mahkeme, bir başvuranın kocasının hayati tehlike oluşturan koşullar altında kaybolduğu bir davada, 3. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır, zira başvuran kocasının kaybolmasına yol açtığı iddia edilen olaylara karışmamıştır ve devam eden soruşturmalara katıldığını iddia etse de bunu kanıtlayamamıştır (*Nesibe Haran/Türkiye*, 2005, §§ 83-84; ayrıca bk. Mahkemenin, yetkili soruşturma makamlarının davranışlarının ihmalkâr olmasına rağmen, Sözleşme'nin 3. maddesinin gereken ağırlık düzeyine ulaşmadığı kanaatine vardığı *Kagirov/Rusya*, 2015, § 113 davası).

3. . Doğrulanmış Ölümler

64. Mahkeme, tutuklanıp akıbetleriyle ilgili nispeten kısa bir belirsizlik döneminin ardından daha sonra ölü bulunan kişiler söz konusu olduğunda, daha kısıtlayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Başvuranların, yakınlarının ölümüne tanıklık etmedikleri ve bunu ancak cesetler bulunduğu öğrendikleri bir dizi Çeçen davasında, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin esas ve usul yönünden ihlal edildiği sonucuna vardığından, 3. maddenin ihlaline ilişkin ayrı bir tespit yapılmasının gerekli olmadığı kanaatine varmıştır. Öte yandan, yetkili makamlar tarafından 2. madde ihlal edilerek öldürülen kişiler durumunda, Mahkeme, söz konusu ölümlere yol açan olayın anlık niteliğini göz önünde bulundurarak, genellikle 3. maddenin uygulanmasının mağdurların yakınlarına genişletilmesine gerek olmadığına karar vermiştir. Mahkeme, yalnızca başvuranların aile üyelerinin acısına doğrudan tanıklık ettikleri doğrulanmış ölüm davalarında, 3. maddenin ihlali ile ilgili ayrı bir tespitte bulunmuştur (*Janowiec ve diğerleri/Rusya* [BD], 2013, §§ 179-181 ve bu kararda atıf yapılan davalar).

4. Cesetlere Yapılan Muamele

65. Mahkeme, insan kalitesinin ölümle birlikte sona erdiğini ve bu nedenle, kötü muamele yasağının artık cesetlere uygulanmadığını belirtmiştir (*Akpınar ve Altun/Türkiye*, 2007, § 82). Ancak, bazı durumlarda, cansız bedenlere uygulanan muamele, hayatını kaybeden kişilerin yakınları açısından 3. maddenin ihlaline neden olmuştur (§§ 84-87).

66. Mahkeme, başvuranların çocuklarının parçalanmış ve başları kesilmiş cesetlerine uygun bir şekilde defn yapamadıkları, cesetlerin yalnızca bir kısmının bulunduğu *Khadzhaliyev ve diğerleri/Rusya*, 2008 davasında, 3. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (§ 121). *Akkum/Türkiye*, 2005 davasında, Mahkeme, oğlunun parçalanmış bedeni kendisine gösterilen bir babayla ilgili olarak 3. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir (§ 259). *Elberte/Letonya*, 2015 davasında, Mahkeme, iç hukuk ihlal edilerek başvuranın kocasının cesedinden, başvuranın bilgisi ve önceden rızası olmadan alınan doku örneği nedeniyle 3. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (§ 143).

67. Mahkeme, aksine, başvuranların askerler tarafından öldürülen yakınlarının cesetlerinin askeri üsse götürüldüğü *Cangöz ve diğerleri/Türkiye*, 2016 davasında herhangi bir ihlal tespit etmemiştir. Cesetler, üssün askerlerinin görebilecekleri bir yere, dışarıya bırakılmış ve üzerlerindeki giysiler çıkarılarak savcı ile iki doktor tarafından incelenmiştir. Mahkeme, başvuranların yakınlarının cesetlerini görüp görmediklerine bakılmaksızın, cesetlerin incelendiği koşullardan haberdar olmaları nedeniyle ruhsal acı çektiklerine dair herhangi bir şüphenin bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, uygulanan muamelenin amacı (cesetlerin incelenmesi) göz önünde bulundurulduğunda, koşullar, başvuranların acısına, karşılaştırılabilir koşullarda hayatını kaybeden bir kişinin ailesindeki herhangi bir üyenin kaçınılmaz olarak yaşadığı duygusal acıdan farklı bir boyut ve nitelik verecek şekilde değildir (*Cangöz ve diğerleri/Türkiye*, 2016, §§ 157- 168).

5. . Diğerleri

68. *Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga/Belçika*, 2006 davası, sığınma talebinde bulunan refakatsiz bir çocuğun tutuklanması ve geri gönderilmesiyle ilgiliydi. Mahkeme, yetkili ulusal makamların tutumunu inceledikten sonra, ilk başvuranın – tutuklanan beş yaşındaki kız çocuğunun annesi – kızının tutuklanması nedeniyle derin bir sıkıntı ve endişe duyduğu sonucuna varmıştır. Mahkeme, somut olayın

koşullarını göz önünde bulundurarak, 3. maddenin ihlal edildiğinin varlığını tespit etmek için gereken ağırlık eşliğine ulaşıldığı kanaatine varmıştır (§§ 55-59). Buna karşın, Mahkeme, çocuk esirgeme makamlarına bildirilmeden annesine yönelik bir soruşturma sırasında karakolda bir gün geçiren sekiz yaşındaki çocuğun annesinin hissettiği endişenin, gereken ağırlık eşliğine ulaşmadığı kanaatine varmıştır (*Tarak ve Depe/Türkiye*, 2019, § 79).

69. Başvuranın oğlunun ceza infaz kurumunda uygun olmayan tıbbi tedavi nedeniyle AIDS'ten hayatını kaybettiği bir davada Mahkeme, başvuranın oğlunun durumuna dikkat çekmek için yaptığı çok sayıda girişim ile yetkili makamların, hem oğlunun ölümünden önce hem de bunu takip eden soruşturma sırasında başvuranın çağrılarına karşı sergiledikleri utanmazlık, kayıtsızlık ve zulüm gibi bir dizi faktörü göz önünde bulundurarak, başvuranın insanlık dışı muameleye maruz kaldığı sonucuna varmıştır (*Salakhov ve Islyamova/Ukrayna*, 2013, § 204).

70. Cinsel istismar iddialarına ilişkin bir soruşturma kapsamında, Mahkeme, başvuranın – iddia edilen mağdurun babası – yetkili makamların kendisine yönelik sözde uygunsuz tepki veya tutumlarına ilişkin herhangi bir örnek ileri sürmediği ve dolayısıyla başvurunun bu kısmını reddettiği kanaatine varmıştır (*M.P. ve diğerleri/Bulgaristan*, 2011, §§ 123-125).

I. Mahkûmiyet Kararı ve Ceza

1. Ceza Sorumluluğu Yaşı

71. Mahkeme, *V./Birleşik Krallık*, 1999 ve *T./Birleşik Krallık*, 1999, davalarında, başvuranlara on yaşındayken işledikleri fiiller sebebiyle cezai sorumluluk atfedilmesinin, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline neden olup olamayacağını incelemiştir. Mahkeme, bu aşamada, Avrupa Konseyi üye Devletleri içinde cezai sorumluluğun asgari yaşı konusunda kesin herhangi bir ortak norm bulunmadığı sonucuna varmıştır. İngiltere ve Galler, cezai sorumluluk yaşının düşük kaldığı birkaç Avrupa hukuk düzeni arasında yer almış olsa da kabul edilen on yaşındaki eşik, diğer Avrupa Devletleri tarafından kabul edilen eşığe kıyasla orantısız olacak kadar düşük olarak değerlendirilemez. Mahkeme, başvuranlara cezai sorumluluk atfedilmesinin, tek başına, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline neden olmadığı sonucuna varmıştır (*V./Birleşik Krallık* [BD], 1999, §§ 72-74 ve *T./Birleşik Krallık* [BD], 1999, §§ 70-72).

2. Açıkça Orantısız Cezalar

72. Mahkeme, ilke olarak cezanın uygunluğu niteliğine ilişkin sorunların genellikle Sözleşme'nin uygulama alanına girmese de açıkça orantısız bir cezanın verildiği anda 3. maddeye aykırı kötü muamele olarak değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte, Mahkeme, "açıkça orantısızlık" kriterinin oldukça katı bir kriter olduğunu ve bu kriterin yalnızca "çok nadiren" karşılanacağını vurgulamaktadır (*Babar Ahmad ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 2012, § 237; *Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık*, 2012, § 133).

73. Böylelikle Mahkeme, delil unsurlarının başvuranın Amerika Birleşik Devletleri'ne iade edilmesi halinde otuz beş yıla kadar hapis cezasına mahkûm edilebileceğinin düşünülmesine neden olduğu, ancak asgari ceza gerekliliği bulunmadığı bir davada, başvuranın iadesinin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muameleye maruz kalma yönünde gerçek bir risk doğuramayacağını kabul etmiştir. Aralarında terörle bağlantılı suçların da yer aldığı iddia edilen suçların niteliği ile cezanın açıkça orantısız olabileceğinin kanıtlanması için gereken yüksek eşik dikkate alındığında, Mahkeme, başvuranın iadesinin, verilebilecek olası cezanın süresi nedeniyle, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muameleye maruz kalma yönünde gerçek bir risk doğuramayacağını kabul etmiştir (*Aswat/Birleşik Krallık*, 2013, § 58).

74. Başvuranların, Tayland mahkemeleri tarafından verilen uzun süreli bir cezanın, tutukluların sevk edilmelerine ilişkin anlaşma uyarınca, Birleşik Krallık'ta uygulanmasına devam edilmesinden şikâyetçi

oldukları bir davada, Mahkeme, yabancı bir Devletin mahkemeleri tarafından verilen bir hapis cezasının, tutukluların sevk edilmesine ilişkin bir anlaşma ile belirlenen koşullara göre uygulanmasına devam edilmesi durumunda, bu durumun 3. maddenin ihlaline neden olup olamayacağı sorusunun yanıtlanabilmesi için, öncelikle bundan doğabilecek aşağılanma ve ıstırapın, mahkûmiyet kararının verildiği Devlette bu cezanın uygulanmasından kaçınılmaz olarak kaynaklanabilecek olanları aşmış aşımadığının araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. İstirap ve aşağılanma derecesinin değerlendirilmesinde, Devletlerin ceza belirleme konusundaki uygulama farklılıkları ile belirli bir durumda verilecek cezanın süresine ilişkin olarak aralarında ortaya çıkabilecek – meşru ve makul – değerlendirme farkları dikkate alınmalıdır. Mahkeme ayrıca, ihtilaf konusu sevk, genellikle ilgili kişilerin lehine olan adli alandaki uluslararası karşılıklı yardım çerçevesinde gerçekleştiği gerçeğini de dikkate almalıdır. Böylelikle, uluslararası karşılıklı yardım tedbirinin, yurt dışında cezaya mahkûm edilen kişilerin temel haklarını savunmayı ve korumayı amaçlaması halinde, başvuranın bu tedbirin uygulanmasından sağladığı faydalar, Mahkemeyi, mahkûmiyet kararının icrasına ilişkin yol ve yöntemlerin, ilgiliyi tutukluluğa bağlı kaçınılmaz acı seviyesini aşan bir sıkıntı veya endişeye maruz bırakmadığını değerlendirmeye kuvvetle teşvik etmektedir (*Willcox ve Hurford/Birleşik Krallık*, 2013, § 76).

3. . Ölüm Cezası

75. *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010 davasında, Mahkeme, ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasına ilişkin Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokol'ü, iki üye Devlet dışında tüm üye Devletlerin imzaladığını ve bu protokolü imzalayan Devletlerin üçü hariç tamamının onayladığını kaydetmiştir. Mahkeme, bu rakamların, Devletlerin ölüm cezasına dair moratoryuma sürekli uymasıyla birleştiğinde, 2. maddenin artık her durumda ölüm cezasını yasakladığını kuvvetle gösterdiği kanaatine varmıştır.¹ Bu bağlamda Mahkeme, daha önce *Soering/Birleşik Krallık*, 1989, §§ 102-104 davasında belirttiği gibi, 2. maddenin 1. fıkrasının ikinci cümlesinin lafzının, 3. maddede yer alan “insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza” ifadelerinin ölüm cezasına uygulanabilecek şekilde yorumlanmasını her zaman yasaklamadığını değerlendirmiştir (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 120). Dolayısıyla ölüm cezası, 6 ve 13 No.lu Protokollerle değiştirildiği şekliyle 2. madde tarafından artık izin verilmeyen ve 3. madde anlamında “insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza” teşkil eden, kabul edilemez bir yaptırım biçimi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (*A.L. (X.W.)/Rusya*, 2015, § 64).

76. Sözleşme'nin 3. maddesi, bir bireyin varış ülkesinde ölüm cezasına tabi tutulma yönünde gerçek bir riskle karşılaşacağına inanılmasını sağlayacak ciddi ve doğrulanmış gerekçelerin bulunduğu durumlarda, ilgilinin başka bir Devlete iadesini, geri gönderilmesini veya başka herhangi bir şekilde sevk edilmesini yasaklamaktadır (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, §§ 123 ve 140-143; *A.L. (X.W.)/Rusya*, 2015, §§ 63-66; *Shamayev ve diğerleri/Gürcistan ve Rusya*, 2005, § 333).

77. Daha fazla bilgi için bk. *Göç ile ilgili İçtihat Rehberi*.

4. Müebbet Hapis Cezası

78. Sözleşme, cinayet gibi özellikle ciddi bir suçtan mahkûm edilmiş bir kişiye müebbet hapis cezası verilmesini yasaklamamaktadır. Ancak, böyle bir cezanın 3. maddeyle uyumlu olabilmesi için, *hukuki (de jure)* ve *fiili (de facto)* olarak azaltılabilir nitelikte olması, yani tahliye ihtimali ve yeniden inceleme imkânı sunması gerekir. Böyle bir yeniden incelemenin özellikle, cezalandırmaya ilişkin meşru gerekçelerin, tutuklunun tutukluluk halinin devamını haklı gösterip göstermediğine dair bir değerlendirmeye dayanması gerekir. Cezalandırma, caydırıcılık, kamu güvenliğinin korunması ve

¹ Rusya Federasyonu, 16 Mart 2022 tarihinden itibaren artık Avrupa Konseyi üyesi değildir ve 16 Eylül 2022 tarihinden bu yana Sözleşme'ye taraf değildir. Mevcut Rehberin son güncellendiği tarihte, 13 No.lu Protokol tüm Avrupa Konseyi Üye Devletler tarafından imzalanmış ve bir Devlet hariç (Azerbaycan) hepsi tarafından onaylanmıştır.

topluma yeniden kazandırma gereklilikleri, bu gerekçeler arasında yer almaktadır. Aralarındaki denge mutlaka sabit değildir ve cezanın uygulanması sırasında değişebilir; dolayısıyla cezanın başlangıcında tutukluluğun birincil gerekçesi, cezanın önemli bir kısmı uygulandıktan sonra artık birincil gerekçe olmaktan çıkabilir. Mahkeme, Sözleşmeciler Devletlerin uygulamalarından, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ilgili normlardan ve uygulanabilir uluslararası belgelerden de anlaşıldığı üzere, Avrupa ceza politikalarının artık topluma yeniden kazandırma hedefine vurgu yaptığını tespit ederek, bu hedefin önemini vurgulamıştır (*Murray/Hollanda* [BD], 2016, § 102 ve *Hutchinson/Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 42).

79. Müebbet hapis cezasının uygulamada tamamının çekilebiliyor olması, bu cezayı azaltılamaz hale getirmez (*Murray/Hollanda* [BD], 2016 § 99, bu kararda yapılan atıflarla birlikte). Ancak, insan onuruna saygı, ceza infaz kurumu yetkililerini müebbet hapis cezasına çarptırılan mahkûmların topluma yeniden kazandırılması için çalışmaya zorlamaktadır (*Murray/Hollanda* [BD], 2016, § 104). Sonuç olarak, gereken yeniden inceleme, tutuklunun iyileşme yolunda kaydettiği ilerlemeyi dikkate almalı ve tutuklunun, artık cezalandırmaya ilişkin hiçbir meşru gerekçenin tutukluluğunun devamını haklı göstermeyecek şekilde bir ilerleme kaydedip kaydetmediğini belirlemelidir. Dolayısıyla, insani gerekçelerle sınırlı olan cezanın yeniden incelenmesi yeterli olmayabilmektedir (*Hutchinson/Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 43).

80. İç hukukta yeniden incelemeye ilişkin olarak belirtilen kriterler ve koşullar yeterli bir açıklık ve kesinlik düzeyine sahip olmalı ve aynı zamanda Mahkemenin ilgili içtihadını yansıtmalıdır. Bu, gerçek bir müebbet hapis cezasına mahkûm edilen bir tutuklunun, cezasının başından itibaren, serbest bırakılmasının öngörülebilmesi için ne yapması gerektiğini ve uygulanabilir koşulların neler olduğunu bilme hakkına sahip olduğu anlamına gelir. Tutuklu özellikle, cezasının yeniden incelenmesinin ne zaman gerçekleşeceğini ya da ne zaman talep edilebileceğini bilme hakkına sahiptir (*Vinter ve diğerleri*, 2013, § 122). Bu bağlamda Mahkeme, karşılaştırmalı hukuk ve uluslararası hukuk unsurlarından, müebbet hapis cezasının verilmesinden sonra en fazla yirmi beş yıl içinde ilk yeniden incelemenin yapılması ve sonrasında düzenli olarak yeniden incelemelerin gerçekleştirilmesi yönünde açık bir eğilimin ortaya çıktığını tespit etmiştir (*ibidem*, §§ 68, 118, 119 ve 120). Ancak Mahkeme, aynı zamanda, bunun ceza adaleti ve cezaların belirlenmesi konusunda Sözleşmeciler Devletlere tanınacak takdir yetkisi kapsamına giren bir hususun söz konusu olduğunu da belirtmiştir (*ibidem*, §§ 104, 105 ve 120).

81. Yeniden incelemenin niteliğine ilişkin olarak, Mahkeme, bu konuda Sözleşmeciler Devletlere tanınması gereken takdir yetkisini göz önünde bulundurarak, söz konusu incelemenin alması gereken biçimi (idari ya da yargısal) belirlemenin kendi görevi olmadığını vurgulamıştır (*Vinter ve diğerleri*, 2013, § 120). Dolayısıyla, cezaların yeniden incelenmesinin yürütme erki mi yoksa yargı erki tarafından mı yürütüleceğine karar verme görevi her Devlete aittir (*Hutchinson/Birleşik Krallık* [BD], 2017, § 44).

82. Bir tutuklunun, sevkini uygulamada imkânsız olması nedeniyle, yetkili ulusal makamlara göre artık ceza infaz kurumunda tutulmasının gerekli görülmediği koşullarda tutukluluğunun devam etmesi, gerçekçi bir tahliye olasılığının bulunmaması nedeniyle *fiilen (de facto)* azaltılamaz bir müebbet hapis cezası olarak değerlendirilir (*Horion/Belçika*, 2023, § 75).

83. İade bağlamında, üçüncü bir ülkede verilen müebbet hapis cezasının Sözleşme ile uyumluluğu, Sözleşmeciler Devletlerde müebbet hapis cezasına mahkûm edilen tutuklulara uygulanabilir tüm kurallar ışığında değerlendirilmemektedir. Sonuç olarak, ulusal bağlamı ilgilendiren *Vinter ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD] kararında belirtilen usuli güvenceler, iade bağlamında uygulanamamaktadır. Mahkeme bunun yerine, iki aşamadan oluşan modüler bir yaklaşımı kabul etmektedir: İlk olarak, başvuranın iadesi ve mahkûmiyetinin, şartlı tahliye imkânı olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırılacağına dair gerçek bir riske maruz bırakılacağına inanmak için ciddi nedenler bulunduğunu gösterebilecek unsurları sunup sunmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu türden bir durumun söz konusu olması halinde, ikinci olarak, cezanın verildiği andan itibaren, üçüncü ülkenin yetkili makamlarının tutuklunun iyileşme yolunda kaydettiği ilerlemeleri veya davranışına ya da kişisel durumuna ilişkin diğer ilgili unsurlara dayalı herhangi başka bir tahliye gerekçesini incelemelerine imkân veren bir yeniden inceleme

mekanizmasının bulunup bulunmadığının tespit edilmesi gerekir (*Sanchez-Sanchez/Birleşik Krallık*, §§ 83-97).

84. Bu konuya ilişkin daha detaylı bilgiler için bk. *Tutukluların Haklarına İlişkin İçtihat Rehberi* ve *Göç ile İlgili İçtihat Rehberi*.

J. İade ve Sınır Dışı Edilme

85. Mahkeme, Sözleşmeciler Devletlerin uluslararası hukukun yerleşik bir ilkesi uyarınca ve Sözleşme de dâhil olmak üzere, antlaşmalardan doğan taahhütlerine zarar verilmeksizin, yabancı uyruklu kişilerin ülkeye girişini, kalışını ve geri gönderilmesini denetleme hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır (*Khasanov ve Rakhmanov/Rusya* [BD], 2022, § 93). Sözleşme'de ve Protokollerinde siyasi sığınma hakkı yer almamaktadır. Bununla birlikte, yabancı uyruklu bir kişinin bir Sözleşmeciler Devlet tarafından sınır dışı edilmesi, iade edilmesi veya herhangi bir başka geri gönderme tedbiri, Sözleşme'nin 3. maddesi bakımından bir sorunu gündeme getirebilmekte ve dolayısıyla, ilgilinin varış ülkesinde Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı muamelelere uğrama yönünde gerçek bir riskle karşı karşıya kalacağına inanılmasını sağlayacak ciddi ve doğrulanmış gerekçelerin bulunması durumunda, Sözleşme bağlamında söz konusu Devlete sorumluluk yükleyebilmektedir. Benzer durumda, 3. madde, söz konusu kişinin bu ülkeye sınır dışı edilmemesi veya iade edilmemesi yükümlülüğünü içerir (*Ilias ve Ahmed/Macaristan* [BD], 2019, §§ 125-126).

86. Daha fazla bilgi için bk. *Göçle İlgili İçtihat Rehberi*.

K. Zorla Tıbbi Müdahaleler

a. Genel ilkeler

87. Yerleşik tıbbi kavramlar bakımından terapötik bir gereklilik tarafından dikte edilen bir tedbir, ilke olarak, insanlık dışı veya aşağılayıcı olarak kabul edilemez. Bununla birlikte, tıbbi gerekliliğin ikna edici bir şekilde gösterildiğinden ve kararın etrafında bulunması gereken usuli güvencelerinin mevcut olduğundan ve bunlara uyulduğundan emin olmak Mahkemenin görevidir (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, § 69).

b. Zorla Beslenme

88. Kasıtlı olarak beslenmeyi reddeden bir tutuklunun hayatını kurtarmaya yönelik olan zorla beslenme, ilke olarak, insanlık dışı ya da aşağılayıcı olarak kabul edilemez. Bununla birlikte, tıbbi gerekliliğin ikna edici bir şekilde gösterildiğinden ve zorla beslenmenin uygulanmasına ilişkin kararın etrafında bulunması gereken usuli güvencelerin mevcut olduğundan ve bunlara uyulduğundan emin olmak Mahkemenin görevidir (*Ciorap/Moldova*, 2007, § 77). Dahası, başvuranın açlık grevi sırasında zorla beslenme şekli, Sözleşme'nin 3. maddesine ilişkin Mahkemenin içtihadı tarafından öngörülen asgari ağırlık eşliğini aşan bir muamele teşkil etmemelidir (*Nevmerzhitsky/Ukrayna*, 2005, § 94).

89. Diğer hususların yanı sıra, psikiyatrik rahatsızlıkları bulunan ve beslenmeyi reddeden bir hastanın zorla beslenmesiyle ilgili olan *Herczegfalvy/Avusturya*, 1992 davasında, Mahkeme, tıbbi zorunluluğun ihtilaf konusu tedaviyi haklı gösterdiği ve dolayısıyla bu tedavinin 3. maddenin ihlaline neden olmadığı sonucuna varmıştır (§§ 79-84).

90. Mahkeme, aksine, tutukluluk koşullarını protesto etmek için açlık grevi yapan bir tutukluya zorla uygulanan beslenmenin geçerli tıbbi nedenlerle değil ancak daha ziyade, protestosunu sona erdirmeye zorlama isteğiyle gerekçelendirildiği, ilgiliyi gereksiz yere ciddi fiziksel acı ve aşağılanmaya maruz bırakan koşullara göre uygulandığı ve bunun işkenceye benzediği sonucuna varmıştır (*Ciorap/Moldova*, 2007, § 89; ayrıca bk. *Nevmerzhitsky/Ukrayna*, 2005, § 98).

91. Daha yakın bir tarihte, Mahkeme, Devlet makamlarının, açlık grevine başlamasından kısa bir süre sonra başvurana uygulanan zorla beslenmeyle ilgili herhangi bir tıbbi göstergenin bulunmaması, ilgili yasal hükmün bulunmamasının yanı sıra bu hükmün uygulanmasına ilişkin usuli güvencelerin yetersiz olması nedeniyle, ilgilinin protesto olarak uyduğu açlık grevini uygun bir şekilde yönetmedikleri kanaatine varmıştır. Mahkeme, herhangi bir soruşturmanın yapılmaması nedeniyle, zorla besleme uygulamasının söz konusu ceza infaz kurumundaki protestoları bastırma amacı izlediğini göz ardı edememiştir (*Yakovlyev/Ukrayna*, 2022, §§ 46-51).

c. Zorunlu Psikiyatrik Tedavi

92. *Gorobet/Moldova*, 2011 davasında Mahkeme, başvuranın hastanede kırk bir gün boyunca tecrit edilmesini ve zorunlu psikiyatrik tedaviye tabi tutulmasını haklı gösterebilecek herhangi bir tıbbi gereklilik tespit etmemiş ve bu türden yasaya aykırı ve keyfi muamelenin ilgilide aşağılayıcı muamele olarak değerlendirilen, korku, endişe ve aşağılık duygularına yol açtığı kanısına varmıştır (§ 52).

93. Aynı şekilde, her ne kadar başvuranın (intihar girişiminde bulunan) başlangıçta zorunlu olarak hastanede tutulması haklı gösterilmiş olsa da Mahkeme, *Bataliny/Rusya*, 2015, davasında, kanıtlanan herhangi bir tıbbi gerekliliğin, ilgilinin zorunlu olarak hastanede tutulmasının ve tedavisinin devamını ve özellikle ilgilinin tecrit halinin sürdürülmesini ve yeni bir ilaç için bilimsel araştırma çalışmalarına katılmasını haklı göstermediği kanısına varmıştır (§§ 88-91).

94. Aksine, *Naoumenko/Ukrayna*, 2004, §§ 113-116, davasında Mahkeme, özellikle başvuranın ciddi ruhsal bozukluklardan muzdarip olması, iki defa intihar girişiminde bulunması ve ilgiliye bu bozuklukların belirtilerini hafifletmek için ilaçların reçete edilmesi göz önünde bulundurulduğunda, başvurana ceza infaz kurumunda zorunlu da olsa uygulanan tedavinin 3. maddeye aykırı olduğunun her türlü makul şüphenin ötesinde ortaya konulmasını sağlayan herhangi bir unsur tespit etmemiştir (ayrıca bk. *Dvořáček/Çek Cumhuriyeti*, 2014, § 106 davasında başvuran, bilhassa açık onayı olmaksızın kendisine uygulandığı iddia edilen seksoloji tedavisinden şikâyetçi olmuştur.).

d. Zorunlu Kısırlaştırma ve Zorunlu Kürtaj

95. Mahkeme, kısırlaştırmanın bir kişinin çocuk doğurma yeteneğine yönelik büyük bir müdahale teşkil ettiğini belirtmiştir. Mahkeme, kısırlaştırmanın ilgili kişinin talebi üzerine, örnek olarak, bir doğum kontrol yöntemi olarak veya tıbbi bir gerekliliğin varlığının ikna edici bir şekilde kanıtlanması halinde tedavi amaçlı olarak meşru bir şekilde uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, bu tıbbi tedavinin ruhsal yönden sağlıklı bir yetişkine rızası olmaksızın uygulanmasının, Sözleşme'nin özünde bulunan temel ilkelerden birini oluşturan, insan özgürlüğü ve onuruna saygı ile bağdaşmadığı kanaatine varmıştır (*V.C./Slovakya*, 2011, § 107).

96. Roman kökenli bir kişi olan başvuranın sezaryenle doğum yapmasının hemen ardından açık onayı olmaksızın kısırlaştırıldığı *V.C./Slovakya*, 2011, davasında Mahkeme, sağlık personelinin başvurana kötü muamele etme niyetiyle hareket ettiğini belirten herhangi bir unsurun bulunmamasına rağmen, bununla birlikte ilgilinin hasta olarak özerklik ve seçim hakkına yönelik tam bir saygısızlık gösterdiği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, bu türden bir muamele, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırıdır (§§ 106-120; ayrıca bk. *N.B./Slovakya*, 2012, davasında Mahkeme, reşit olmayan başvuranın kısırlaştırılmasının hayati bir tıbbi müdahale teşkil etmediği ve başvuranın ve/veya temsilcisinin açık onayı olmaksızın gerçekleştirildiği kanısına varmıştır.). Bu türden bir müdahalenin, başvuranın özgürlüğü ve insanlık onuruna saygı gerekliliğiyle bağdaşmadığı kanaatine varılmıştır (§§ 74-81); bk. aksi yönde olan *Y.P./Rusya*, 2022 davasında Mahkeme, başvurana rızası olmadan uygulanan kısırlaştırma işleminin gereken ciddiyet eşiğine ulaşmadığı, zira sezaryen sırasında gerçekleştirilen bu işlemin, öngörülemez bir acil durum bağlamında ve örnek olarak, ilgilinin özel bir hassasiyeti gibi herhangi bir ek unsurun bulunmamasından dolayı doktorların ilgilinin sağlığı ve güvenliği konusunda duydukları samimi endişeden kaynaklandığı sonucuna varmıştır (§§ 36-38).).

97. Başvuranların -zihinsel engelli olan ve bir akıl hastanesinde yaşayan kadınlardır- bir doktor

tarafından tecavüze uğradıkları ve rızaları olmaksızın kürtaj ve doğum kontrolüne tabi tutuldukları *G.M. ve diğerleri/Moldova Cumhuriyeti*, 2022 davasında Mahkeme, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen yasal belgeler ve raporlarda, zorunlu kürtaj, kısırlaştırma ve doğum kontrolünün cinsiyete dayalı şiddet biçimleri oluşturduğunun belirtildiğini tespit etmiştir (§ 88). Mahkeme özellikle, söz konusu yasal çerçevede, zihinsel engelli olan kişilerden tıbbi müdahaleler için önceden özgür iradeye dayalı ve geçerli bir onay alınması yükümlülüğünün oluşturduğu güvencenin; genel olarak zihinsel engelli kişilere ve özellikle kadınlara yönelik rızaya dayanmayan tıbbi müdahalelerin uygulanması konusunda caydırarak nitelikte bir ceza mevzuatının ve genel olarak zihinsel engelli kişilere ve özellikle kadınlara yönelik istismarları önlemek için diğer mekanizmaların (§ 128) bulunmadığı sonucuna varmıştır.

98. Kürtajın tıbbi standartlara aykırı olarak ve ebeveynlerinin baskısına maruz kalan savunmasız bir genç yetişkinin iradesi dışında bir devlet hastanesinde uygulanması halinde, Mahkeme, söz konusu muamelenin insan onuruna aykırı olduğunu ve başvuran üzerindeki ani ve uzun süreli fiziksel ve psikolojik etkileri dikkate alındığında şok edici bir insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele şekli oluşturduğu kanısına varmıştır (*S.F.K. /Rusya*, 2022, § 81).

e. Bir Kişinin Vücudundan Uyuşturucu ve Diğer Delil Unsurlarının Alınması

99. Mahkeme, bir tedbirin tedaviyle ilgili bir gereklilikten kaynaklanmaması halinde bile, Sözleşme'nin 3. maddesinin böylelikle, bir şüphelinin suça iştirak etmesine ilişkin bir delil elde etmek amacıyla şüphelinin iradesi dışında tıbbi müdahaleye başvurulmasını yasaklamadığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bir suça ilişkin delil elde edilmesi amacıyla her türlü zorunlu tıbbi müdahale gerekliliği, davanın koşulları göz önünde bulundurularak ikna edici bir şekilde haklı gösterilmelidir. Bu durum özellikle, müdahalenin kişinin vücudunun içinden, işlediğine dair hakkında şüphelenilen suça ilişkin maddi delilin toplanmasını amaçlaması halinde geçerli olmaktadır. Bu türden bir eylemin bilhassa müdahaleci niteliği, ilgili koşulların tamamının titizlikle incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, söz konusu suçun ciddiyetinin gerektiği gibi dikkate alınması gerekmektedir. Yetkili makamlar aynı zamanda deliller elde etmek için başka yöntemleri öngördüklerini göstermelidirler. Ayrıca müdahale, şüpheliyi sağlığına yönelik kalıcı zarar riskine maruz bırakmamalıdır (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, §§ 70-71).

100. Öte yandan, tedavi amaçlı yapılan müdahalelerde olduğu gibi, bir kişinin vücudundan delillerin alınmasına yönelik tıbbi işlemde geçmeye zorlanma şekli, Mahkemenin Sözleşme'nin 3. maddesine ilişkin içtihatlarında tanımlanan asgari ciddiyet derecesinin altında kalmalıdır. Bu bağlamda, birçok faktörün göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle, zorunlu uygulanan tıbbi müdahaleye doktorlar tarafından karar verilip verilmediği ve müdahalenin doktorlar tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, ilgili kişinin sürekli tıbbi gözetim altında tutulup tutulmadığı ve bu müdahalenin ilgilinin sağlık durumunun kötüleşmesine yol açıp açmadığı ve ilgilinin sağlığı açısından kalıcı sonuçlar yaratıp yaratmadığı hususları dikkate alınmalıdır (*Jalloh/Almanya* [BD], 2006, §§ 72-74).

101. Örnek olarak Mahkeme, başvuranın, yol kurallarına ilişkin bir suça dâhil edilip edilmediğini belirleyebilmek için karakolda idrar örneği alınması amacıyla ilgiliye zorunlu olarak sonda takılması durumunda, 3. maddeye aykırı olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı bir muameleye maruz kaldığı sonucuna varmıştır. Bu bağlamda Mahkeme, yetkili makamların başvurandan kan örneği alarak, aynı delil unsurunu elde ettiklerini ve tedbirin uygulanma şeklinin aynı zamanda başvuranda fiziksel acı ve ruhsal ızdıraba neden olduğunu kaydetmiştir (*R.S./Macaristan*, 2019, § 72; aksi yönde bk. *Schmidt/Almanya* (k.k.), 2006 davasında, bir şüpheliden, bir suça karıştığını tespit etmek amacıyla iradesi dışında kan ve tükürük örneklerinin alınması, 3. madde bakımından gereken asgari ciddiyet derecesine ulaşmamıştır).

III. Devlet Dışı Görevliler Tarafından Uygulanan İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muameleye ya da Cezalara Karşı Koruma

Sözleşme'nin 3. Maddesi

“Hiç kimse, işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz

A. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Kapsamı

102. Her ne kadar Sözleşme bakımından, bir Sözleşmeci Devlete, kişiler (*Beganović/Hırvatistan*, 2009, § 68) veya kişiler olarak hareket eden Devlet görevlileri (*Çevik/Türkiye* (no. 2), 2010, § 33) tarafından işlenen eylemler nedeniyle doğrudan sorumluluk atfedilemeyecek olsa da Mahkeme, Devletin yine de Sözleşme'nin 1. maddesiyle kendisine getirilen yükümlülük uyarınca sorumlu tutulabileceği kanaatine varmaktadır.

103. Bu hususta Mahkeme, 3. maddeyle bağlantılı olarak, Sözleşme'nin 1. maddesinin Yüksek Sözleşmeci Taraflar'a, kendi yetki alanları içinde bulunan herkese Sözleşme'de yer alan hak ve özgürlükleri güvence altına alma yönünde getirdiği yükümlülüğün, bu Taraflar'ın söz konusu kişilerin, kişiler tarafından uygulansa bile, işkencelere veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezalara maruz kalmalarını engellemek için uygun tedbirler almalarını gerektirdiğini belirtmiştir (*Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2001, § 73, ve *O'Keeffe/İrlanda* [BD], 2014, § 144).

104. Özellikle çocuklar ve diğer savunmasız kişiler, etkin bir korumadan yararlanmalıdırlar (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 177, ve *R.B./Estonya*, 2021, § 78).

105. Bu bağlamda Mahkeme sürekli olarak, 3. maddenin Devletlere, yetkili makamların denetimi altında ve dolayısıyla, savunmasız bir durumda bulunan kişilerin, örnek olarak, tutukluların veya askerlerin fiziksel refahını koruma yükümlülüğü getirdiği kanısına varmıştır (*Premiñny/Rusya*, 2011, § 73).

106. Mahkeme, Devletlerin kötü muamelelere karşı koruma sağlama konusundaki pozitif yükümlülüğünü farklı bağlamlarda incelemiştir, örnek olarak:

- Çocuklara yönelik istismar bağlamında (örnek olarak bk. *A./Birleşik Krallık*, 1998; *Z ve diğerleri/Birleşik Krallık* [GC], 2011, ve *Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Fransa*, 2020);
- Aile içi şiddet bağlamında (örnek olarak bk. *T.M. ve C.M./Moldova Cumhuriyeti*, 2014; *Talpis/İtalya*, 2017; *Volodina/Rusya*, 2019, ve, siber şiddet konusunda, bk. *Buturugă/Romanya*, 2020, §§ 74, 78-79);
- Cinsel suçlar bağlamında (örnek olarak, bk. *M.C./Bulgaristan*, 2003; ve, çocuklar konusunda, bk. *I.C./Romanya*, 2016, ve *M.G.C./Romanya*, 2016);
- Tutuklular arasındaki çatışmalar bağlamında (örnek olarak, bk. *Pantea/Romanya*, 2003; *Rodić ve diğerleri/Bosna-Hersek*, 2008, ve *D.F./Letonya*, 2013);
- Gösteriler bağlamında (örnek olarak, bk. *Identoba ve diğerleri/Gürcistan*, 2015, §§ 72-74, § 81, ve *Women's Initiatives Supporting Group ve diğerleri/Gürcistan*, 2021, §§ 70-78);
- Engelli bir kişiye yönelik fiziksel ve sözlü taciz bağlamında (*Đorđević/Hırvatistan*, 2012);
- Bir çocuğa (C.K./Rusya, 2017) veya yaşlı bir kişiye (*Irina Smirnova/Ukrayna*, 2016) yönelik fiziksel ve sözlü taciz bağlamında;
- Nefret kaynaklı şiddet eylemleri bağlamında (örnek olarak bk. *Škorjanec/Hırvatistan*, 2017,

ve [Burlya ve diğerleri/Ukrayna](#), 2018);

- Orduda uygulanan taciz ve eziyetler bağlamında (örnek olarak bk. [Filippovy/Rusya](#), 2022).

B. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Niteliği

107. Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca yetkili makamlara ait olan pozitif maddi yükümlülükler, öncelikle, yasal ve düzenleyici bir koruma çerçevesi oluşturma yükümlülüğünü ve ikinci olarak, tanımlanan bazı durumlarda, belirli kişileri bu hükme aykırı muamele riskinden korumak için operasyonel tedbirler alma yükümlülüğünü kapsamaktadır ([X ve diğerleri/Bulgaristan](#) [BD], 2021, § 178).

1. Uygun Bir Yasal ve Düzenleyici Çerçeve Düzenleme Yükümlülüğü

108. Sözleşme'nin 3. maddesinden doğan pozitif yükümlülük özellikle, kişilerin fiziksel ve ruhsal bütünlüklerine yönelik saldırılardan, özellikle en ciddi durumlarda, ceza konusundaki hükümlerin kabul edilmesi ve bunların pratikte etkili bir şekilde uygulanması yoluyla yeterince korunmalarını sağlayan yasal ve düzenleyici bir çerçevenin düzenlenmesini gerektirmektedir ([X ve diğerleri/Bulgaristan](#) [BD], 2021, § 179).

109. Bu yükümlülük, çocukların özellikle savunmasız olmaları ve yetkili makamların münhasır denetimi altında bulunmaları durumunda, çocukların sağlığı ve refahını koruma görevini yerine getirmekle görevli bir kamu hizmeti kapsamında özel bir önem kazanmaktadır. Bu yükümlülük, bazı durumlarda özel tedbir ve güvencelerin kabul edilmesini gerektirebilmektedir. Böylelikle Mahkeme, özellikle bu istismarların failinin çocuğa nazaran bir otorite konumunda bulunması halinde, çocukların cinsel istismarına ilişkin durumlarla ilgili olarak, yararlı tespit ve bildirme mekanizmalarının varlığının, uygulanabilir ceza kanunlarının etkin bir şekilde uygulanması için temel bir koşul teşkil ettiğini belirtmektedir ([X ve diğerleri/Bulgaristan](#) [BD], 2021, § 180).

110. Aynı şekilde, aile içi şiddet eylemleri bağlamında Mahkeme, bu yükümlülüğün genellikle yerel makamların ceza hukukunun sağladığı koruma çerçevesinde yeterli pozitif tedbirler almalarını gerektirdiğini ifade etmiştir. Bu tedbirler, özellikle etkili, orantılı ve caydırıcı yaptırımlar düzenlenerek, aile içi şiddet eylemlerinin suç haline getirilmesini gerektirmektedir ([Volodina/Rusya](#), 2019, § 78). Dahası, koruma tedbirlerine ilişkin olarak Mahkeme, mevcut yasal ve operasyonel tedbirler dizisinin ilgili makamlara, davanın koşullarında değerlendirilen risk düzeyi bakımından uygun ve orantılı olan, yeterli bir olasılık yelpazesi sunmasını istemektedir ([Tunikova ve diğerleri/Rusya](#), 2021, § 95).

2. Operasyonel Önleyici Tedbirler Alma Yükümlülüğü

111. Sözleşme'nin 2. maddesi gibi, 3. madde de bazı durumlarda, Devletin kötü muamelelerin gerçek veya potansiyel mağdurlarını korumak için somut tedbirler almasını gerektirebilmektedir ([X ve diğerleri/Bulgaristan](#) [BD], 2021, § 181).

112. Bu pozitif yükümlülüğün, özellikle insan davranışlarının öngörülemezliği ve öncelikler ve kaynaklar açısından yapılması gereken operasyonel tercihler göz önünde bulundurularak, yetkili makamlara aşırı bir yük getirmeyecek şekilde yorumlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, kötü muameleyle ilişkin her türlü risk, Sözleşme bakımından yetkili makamların bu riskin gerçekleşmesini önlemek için somut tedbirler almalarını gerektirmemektedir. Bununla birlikte, gerekli tedbirler en azından özellikle çocuklar ve diğer savunmasız kişilere yönelik etkili bir koruma sağlamalı ve yetkili makamların farkında oldukları veya olmaları gereken kötü muameleleri engellemek için makul tedbirleri kapsamalıdır ([O'Keeffe/İrlanda](#) [BD], 2014, § 144).

113. Dolayısıyla, pozitif bir yükümlülüğün bahsedebilmek için, yetkili makamların belirli bir kişinin üçüncü bir kişinin suç oluşturan eylemleri nedeniyle kötü muamelelere maruz kalması konusunda gerçek ve yakın bir riskin varlığından söz konusu dönemde haberdar oldukları veya haberdar olmaları gerektiği ve yetkileri kapsamında, makul olarak bu riski önleyecek nitelikte olduğu düşünülebilecek tedbirleri almadıkları tespit edilmelidir ([X ve diğerleri/Bulgaristan](#) [BD], 2021, § 183).

114. Mahkeme, bu bağlamda, riskin niteliği ve düzeyinin değerlendirilmesinin, bir riskin varlığının bunu gerektirmesi halinde, önleyici operasyonel tedbirlerin alınması yükümlülüğünün ayrılmaz bir parçası olduğunu gözlemlemektedir. Böylelikle, Devletin bu yükümlülüğe uyup uymadığının incelenmesi, hem yerel makamlar tarafından gerçekleştirilen risk değerlendirmesinin yeterliliğinin, hem de bir eylemde bulunma yükümlülüğü yaratabilecek bir riskin tespit edilmesi veya tespit edilmesinin gerekmesi durumunda, kabul edilen önleyici tedbirlerin yeterliliğinin değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (bk. *Kurt/Avusturya* [BD], 2021, § 159, ancak Sözleşme'nin 2. maddesi açısından).

115. Mahkeme aynı zamanda, Devletin hatası olmaksızın, kötü muamelelerin gerçekleşmeyeceğinin kanıtlanmasına gerek olmadığını hatırlatmıştır. Olayların seyrini değiştirme veya verilen zararı azaltma konusunda gerçek bir şansa sahip olabilecek makul tedbirlerin alınmaması, Devlete sorumluluğun yüklenmesi için yeterlidir (*O'Keeffe/İrlanda* [BD], 2014, § 149).

C. Bazı Örnekler

116. Mahkeme, davalı Devletin, şu durumlarda kişileri kötü muamelelere karşı koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği kanaatine varmıştır:

- Cezaevi yönetimi, bir tutuklunun diğer tutuklular tarafından sistematik olarak kötü muamelelere tabi tutulmasını engelleyememiştir (*Premiñny/Rusya*, 2011, § 90; ayrıca bk. *I.E./Moldova Cumhuriyeti*, 2020, § 46 davasında, zihinsel engelli bir çocuk şiddet suçlularıyla aynı hücreyi paylaşmış ve darp ve tecavüz eylemlerine maruz kalmıştır.);
- Yerel yasal çerçeve bağlamında, yetkili makamların başvuruları korumak için operasyonel önleyici tedbirler almamaları halinde, aile içi şiddet eylemleri ayrı bir suç veya diğer suçları ağırlaştıran bir koşul olarak tanımlanmamaktaydı ve yargılamanın başlatılması amacıyla yaralanmalar için gereken asgari ciddiyet eşiği belirlenmemekteydi (*Volodina/Rusya*, 2019, § 85 ve § 91; ayrıca bk. *M.C./Bulgaristan*, 2003, § 166 davasında Mahkeme, ulusal düzenleyici çerçevenin iddia edilen tecavüz mağduruna yönelik yeterli bir koruma sağlamadığı sonucuna varmıştır.);
- Yetkili makamlar, savunmasız bir dini azınlık üyesini sistematik bir hedef almaya karşı koruyamamışlardır (*Milanović/Sırbistan*, 2010, § 90; ayrıca bk. *Gldani Yehova Şahitleri Cemaati* üyeleri ve diğerleri/Gürcistan, 2007, §§ 100-105 ve § 124 davasında, polis, derhal harekete geçebilmek, şiddet eylemlerine son verebilmek ve mağdurları koruyabilmek için yeterince erken uyarılmasına rağmen, Yehova Şahitleri'nin bir toplantısı sırasında Ortodoks Kilisesi mensupları tarafından başlatılan saldırıya karşı yeterli bir tepki gösterememiştir.);
- Askeri makamlar, -orduda eziyet ve tacizlere maruz kalan ve bunu bildiren- başvuranların oğlunu, diğer askerlerin misillemelerine karşı koruyamamışlardır (*Filippovy/Rusya*, 2022, § 103).

117. Aksine, bir yetimhanede yaşanan cinsel istismar iddialarına ilişkin, *X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 183 davasında Mahkeme dolayısıyla, düzenleyici çerçevenin uygulanma şeklinin 3. maddenin ihlaline yol açmadığı, zira özellikle, kurumlarda küçük çocuklara yönelik cinsel istismara ilişkin sistemik bir sorunun varlığının tespit edilmediği kanaatine varmıştır. Ayrıca Mahkeme, davanın özel koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Bulgar makamlarının ilgilileri bu türden bir riskten koruma yönünde yukarıda belirtilen yükümlülüğü doğuracak bir şekilde, başvuranların kötü muamelelere uğrama konusunda gerçek ve yakın bir riske maruz kaldıklarını bildikleri veya bilmeleri gerektiği sonucuna varmak için yeterli unsurlara sahip olmadığını belirtmiştir.

IV. İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ya da Ceza İddialarına İlişkin Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü

Sözleşme'nin 3. Maddesi

“Hiç kimse, işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

A. Usuli Yükümlülüklerin Kapsamı

118. Bir kişinin Devlet görevlileri tarafından 3. maddeye aykırı bir muameleye maruz kaldığını savunulabilir bir şekilde ileri sürmesi durumunda, bu hüküm, Sözleşme'nin 1. maddesi tarafından Devlete getirilen, “kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin Sözleşme’de (...) tanımlanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlama” yönündeki genel görevle bağlantılı olarak ele alındığında, zımnen etkin ve resmi bir soruşturmanın yapılmasını gerektirmektedir (*Assenov ve diğerleri/Bulgaristan*, 1998, § 102 ve *El-Masri/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 182). Bu türden bir durumun söz konusu olmaması halinde, temel önemine rağmen, işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da cezalara ilişkin genel yasal yasak, uygulamada etkisiz olabilecektir ve bazı durumlarda Devlet görevlilerinin, denetimleri altındaki kişilerin haklarını neredeyse cezasız kalacak bir şekilde ihlal etmeleri mümkün olabilecektir (*Labita/İtalya* [BD], 2000, § 131).

119. Mahkeme, yukarıda belirtilen hususlarla bağlantılı olarak, polis veya diğer benzer Devlet hizmetleri tarafından uygulanan kötü muameleye ilişkin ciddi iddialar karşısında, soruşturma makamlarının Sözleşme'nin 3. maddesinin gerekliliklerine uygun ve yeterli bir yanıt vermesinin, yasallık ilkesine saygı bağlamında kamuoyunun güvenini korumak ve yasaya aykırı eylemlere ilişkin herhangi bir suç ortaklığı veya hoşgörü görünümünden kaçınmak için önem arz ettiğini vurgulamıştır (*Lyapin/Rusya*, 2014, § 139).

120. Bu usuli yükümlülük, kişiler tarafından uygulanan kötü muamele iddialarının “savunulabilir” olması durumunda, bu iddialara ilişkin soruşturma yürütme yükümlülüğünü de kapsamaktadır (*M. ve diğerleri/İtalya ve Bulgaristan*, 2012, § 100, ve *X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 184; ayrıca bk. *Ghişoiu/Romanya*, (k.k.), 2023, §§ 62-64 kararında, bir çocuğa yönelik uygulanan şiddet eylemleri iddiası bağlamında savunulabilir bir şikâyetin bulunmaması nedeniyle, herhangi bir usuli yükümlülük tespit edilmemiştir.).

B. Soruşturmanın Amacı

121. Her şeyden önce, bir soruşturma yoluyla, Devlet görevlileri veya organlarının dâhil edildikleri davalarda işkenceyi ve insanlık dışı veya aşağılayıcı ceza ve muameleleri yasaklayan, iç hukuktaki kanunların etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması ve söz konusu kişi veya organların, sorumlulukları altında meydana gelen kötü muamelelerden sorumlu tutulmalarının güvence altına alınması söz konusu olmaktadır (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 117).

C. İncelemenin Niteliği ve Derecesi

122. Bir soruşturmanın etkinliğine ilişkin asgari kriteri karşılayan incelemenin niteliği ve derecesi, davanın koşullarına bağlıdır. Bunlar, ilgili olay ve olguların tamamı ışığında ve soruşturma çalışmasının pratik gerçeklikleri dikkate alınarak değerlendirilmektedir (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 190).

123. Örnek olarak, çocukların potansiyel olarak cinsel istismara maruz kaldıkları durumlarda, 3. maddeden doğan pozitif yükümlülükler uylması, iç hukukta başlatılan yargılamalar kapsamında,

çocukların yüksek menfaatlerinin üstün tutulması hakkının etkin bir şekilde uygulanmasını ve ikincil bir mağduriyetten korunmaları amacıyla özel hassasiyetlerinin ve özel ihtiyaçlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir (*B/Rusya*, 2023, § 54). Özellikle, 3. maddeden doğan usuli yükümlülük, benzer durumlarda, diğer uygulanabilir uluslararası belgelerden ve özellikle Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden ("Lanzarote Sözleşmesi") kaynaklanan yükümlülükler ışığında yorumlanmalıdır (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 192).

124. Aynı şekilde, ensest (tecavüz dâhil) mağdurunun bu istismarların failinden ölüm tehditleri aldığı bir davada Mahkeme, yetkili makamların mağdurun cinsiyeti, etnik kökeni ve geçmiş travmaları nedeniyle özel bir hassasiyete sahip olduğunun farkında olmaları sebebiyle, ilgilinin bu tehditlerin uygulanmasından ve korkutulma, misilleme ve tekrarlanan mağduriyetten korunması için ilgilinin şikâyetlerine yönelik ivedilikle ve etkili bir şekilde cevap vermeleri gerektiğini vurgulamıştır (*J.I./Hrvatistan*, 2023, § 97).

D. Soruşturmaya İlişkin Hukuk Normları

1. İlk Gözlemler

125. *S.M./Hrvatistan*, [BD], 2020, §§ 311-320 kararında Mahkeme, Sözleşme'nin 2, 3 ve 4. maddelerinin birleşen ilkelerinden doğan usuli yükümlülüğe ilişkin içtihatlarını özetlemiştir. Mahkeme özellikle, Devlete ait olan pozitif yükümlülüklerin genel kapsamının, Sözleşme'ye aykırı muamelenin Devlet görevlilerinin katılımıyla veya kişiler tarafından gerçekleştirilmesine bağlı olarak değişebilmesine rağmen, usuli gerekliliklerin aynı olduğunu belirtmiştir (*Sabalić/Hrvatistan*, 2021, § 96).

126. Özellikle yetkili makamlar, resmi bir şikâyetin iletilmesi durumunda harekete geçmelidirler. Bununla birlikte, bu türden bir şikâyetin sunulmaması halinde bile, işkence veya kötü muamelenin gerçekleştiğini gösteren yeterince açık belirtilerin bulunması durumunda bir soruşturma başlatılmalıdır. Yetkili makamlar, davanın kendilerine sunulması halinde, resen harekete geçmelidirler (*Gldani Yehova Şahitleri Cemaati Üyeleri ve diğerleri/Gürcistan*, 2007, § 97).

127. 3. maddeden doğan usuli yükümlülük, silahlı çatışma bağlamı da dâhil olmak üzere, güvenlik koşulları zor olsa bile uygulanmaya devam etmektedir. Soruşturma yükümlülüğünün temelinde bulunan olay ve olguların, genelleştirilen şiddet bağlamında meydana gelmesine ve soruşturmacıların daha az etkili soruşturma tedbirlerine başvurulmasını gerektiren veya araştırmaları geciktiren engel ve güçlüklerle karşılaşmalarına rağmen, bununla birlikte, 3. madde etkin ve bağımsız bir soruşturmanın yürütülmesini sağlamaya yönelik tüm makul tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir (*Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], 2014, § 319).

128. Son olarak, 3. maddeden doğan usuli gerekliliğe uyulması, 2. madde kapsamında uygulananlarla örtüşen birçok temel parametre ışığında değerlendirilmektedir: Soruşturma tedbirlerinin yeterliliği, soruşturmanın ivediliği, mağdurun katılımı ve soruşturmanın bağımsızlığı. Bu unsurlar, birbiriyle bağlantılıdır ve her biri tek başına bir amaç oluşturmamaktadır; ancak bunlar birlikte ele alındığında, soruşturmanın etkinlik derecesinin değerlendirilmesine olanak sağlayan kriterlerdir (*R.R. ve R.D./Slovakya*, 2020, § 178; ayrıca bk. *Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], 2015, § 225 davası, 2. maddeyle ilgilidir.).

2. Bağımsızlık

129. Bir soruşturmanın etkin olarak kabul edilebilmesi için, bu soruşturmayı yürütmekle görevli kurum ve kişilerin, hakkında soruşturma yapılan kişilerden bağımsız olmaları gerekmektedir. Bu durum yalnızca, hiyerarşik veya kurumsal bir bağın bulunmamasını değil, aynı zamanda somut bir bağımsızlığı da gerektirmektedir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 118).

130. Bu bağlamda uygulanabilir gereklilikler, soyut bir değerlendirmeyi değil, bir bütün olarak soruşturmanın bağımsızlığına ilişkin somut bir incelemeyi gerektirmektedir. Dahası söz konusu

gereklilikler, soruşturmadan sorumlu kişi ve organların mutlak bir bağımsızlığa sahip olmalarını değil, ancak daha ziyade, bu kişi ve organların kendilerine sorumluluk yüklenebilecek nitelikteki kişi ve yapılardan yeterince bağımsız olmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla, bağımsızlık derecesinin yeterli olup olmadığı, her davanın muhakkak kendine özgü koşullarının tamamı bakımından değerlendirilmektedir (*M.B. ve diğerleri/Slovakya*, 2021, § 91).

131. Mahkeme, şu durumlarda söz konusu soruşturmanın bağımsızlıktan yoksun olduğu kanısına varmıştır:

- Soruşturmacıların sanıklarla (iki generalin de aralarında bulunduğu) aynı şekilde, askeri hiyerarşiye bağlılık ilkesine tabi subaylar olan askeri savcılar olması halinde (*Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], 2014, § 333);
- Soruşturmadan sorumlu savcı aynı zamanda, başvurunu resmen suçlamış ve ilgilinin tutuklanmasını talep etmiştir (*Boicenco/Moldova*, 2006, § 124);
- Soruşturma makamı, soruşturmanın önemli ve temel bir bölümünü –iddia edilen kötü muamelenin faillerinin tespit edilmesini– memurları suçlanan aynı makama devretmiş ve ardından, söz konusu polis memurlarının başka tedbirler alınmaksızın tespit edilmesinin imkânsız olduğu yönündeki tespiti dayanmıştır (*Najafli/Azərbaycan*, 2012, §§ 52-54; ayrıca bk. *Bursuc/Romanya*, 2004, § 104 davasında, suçlanan polis memurları ile aynı şehirde görev yapan ve aynı kurumda yer alan polis memurları tarafından ifadeler alınmış ve tanıklar dinlenmiştir.).
- Dava dosyasından sorumlu soruşturmacının işvereni olan İçişleri Bakanlığı sözcüsü, ceza soruşturmasının başlamasından üç gün sonra ve soruşturmanın sonuçları beklenmeksizin medya organlarına, başvuranın polis tarafından kötü muameleye uğramadığını ve ilgilinin iddialarının yanlış olduğunu belirtmiştir (*Emin Huseynov/Azərbaycan*, 2015, § 74);
- Soruşturmacıların davranışları, ikinci başvuranın, olaya dâhil edilen polis memurlarının ve görgü tanıklarının ifadesinin dinlenmesi veya ikinci başvuranın yaralanmalarına ilişkin adli tıp bilirkişi incelemesinin yapılmasına karar verilmesi gibi bağımsız tedbirler almamaları nedeniyle gereken şeffaflığı ve bağımsızlık görünümünü göstermemiştir (*Đurđević/Hırvatistan*, 2011, §§ 89-90);
- Soruşturmacılar yalnızca ve herhangi bir gerekçe sunmaksızın, iddia edilen failler ve meslektaşları da dâhil olmak üzere, söz konusu olaylara herhangi bir şekilde dâhil edilen polis memurları tarafından sunulan olaylara ilişkin anlatıma dayanarak ve hatta başvurunu ve diğer tanıkları dinlemeksizin, ceza davasının koşullarını tespit etmişlerdir (*Virabyan/Ermenistan*, 2012, §§ 165-167; ayrıca bk. *Suleymanov/Rusya*, 2013, § 144 davası);

132. Cumhuriyet savcılığı, soruşturmaya tabi tutulan memurlarla aynı hiyerarşiye bağlı olan polis memurlarının yardımını talep etmiştir (*Baranin ve Vukčević/Karadağ*, 2021, § 144).

133. Aksine Mahkeme, şu koşullarda soruşturmanın bağımsızlığıyla ilgili herhangi bir sorun tespit etmemiştir:

- Suçlanan idari makam ya da bu makamın görevlileri, davaya dâhil edilmemiştir ve kendilerinin bağımsız olmadıklarını kanıtlayan herhangi bir unsur bulunmamaktadır (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 207);
- Mahkeme, soruşturmanın yalnızca ceza yargılaması kapsamında adli makamlar tarafından değil, aynı zamanda bağımsızlığa ilişkin tüm güvenceleri sunan bağımsız bir idari makam tarafından da yürütüldüğünü belirtmiştir (*P.M. ve F.F./Fransa*, 2021, § 71);
- Soruşturma, ilgili kişiler açısından hem hiyerarşik hem de kurumsal bir bağımsızlığa sahip olan ve gerekli hiyerarşik veya kurumsal bu bağımsızlığa sahip olamayabilecek kişilerin vardıkları sonuçlara dayanmaktan kaçınarak, bütün soruşturma tedbirlerini bizzat alan Cumhuriyet

savcılığı tarafından yürütülmüştür (*V.D./Hrvatistan* (no. 2), 2018, § 69).

3. Yeterlilik

134. Soruşturmanın, “etkin” olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle yeterli olması gerekmektedir. Bu durum, olay ve olguların tespit edilmesini sağlayacak ve güç kullanımının ilgili koşullarda haklı gösterilip gösterilmediğinin belirlenmesine ve sorumluların tespitine ve -gerektiği takdirde- cezalandırılmasına imkân verecek nitelikte olması gerektiği anlamına gelmektedir (*Labita/İtalya* [BD], 2000, § 131, ve *Jeronovičs/Letonya* [BD], 2016, § 103). Bu türden bir durumun söz konusu olmaması halinde, temel önemine rağmen, işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da cezalara ilişkin genel yasal yasak, uygulamada etkisiz olabilecek ve bazı durumlarda Devlet görevlilerinin, denetimleri altındaki kişilerin haklarını neredeyse cezasız kalacak bir şekilde ihlal etmeleri mümkün olabilecektir (*Cestar/İtalya*, 2015, § 204).

135. Soruşturma ayrıntılı olmalıdır ve bu durum, yetkili makamların, nelerin yaşandığını tespit etmek için her zaman ciddi bir şekilde çaba sarf etmeleri ve soruşturmayı sona erdirmek ve kararlarını dayandırmak için aceleyle varılan veya dayanaksız sonuçlara dayanmamaları gerektiği anlamına gelmektedir. Yetkili makamlar, söz konusu olayla ilgili delilleri elde etmek için, diğerlerinin yanı sıra, görgü tanıklarının ifadeleri ve adli tıp bilirkişi incelemeleri de dâhil olmak üzere, elinde bulunan tüm makul tedbirleri almalıdırlar. Zararın nedenlerini veya sorumluların kimliğini belirleme kapasitesini azaltan, soruşturmaya ilişkin her türlü eksiklik, soruşturmanın gerekli etkinlik normunu karşılamadığı sonucuna varılmasını sağlama ihtimali bulunmaktadır (*El-Masri/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 183).

136. Mahkeme, şu durumlarda söz konusu soruşturmanın yeterli olmadığı sonucuna varmıştır:

- Soruşturma makamlarının özellikle başvuranın polis tarafından kötü muameleyle uğradığı yönünde sunduğu iddiaları reddetmek için iddia edilen faillerin ve diğer polis memurlarının ifadelerine ve polisin kurum içi dosyalarına dayanmaları halinde, (*M.F./Macaristan*, 2017, § 55; ayrıca bk. *Archip/Romanya*, 2011, §§ 66- 71 davasında adli makamlar, davanın gerçek koşullarına ilişkin pek çok ayrıntı sunmadan ve olay ve olguları ve olayın koşullarını dikkatli bir şekilde incelemeyen karar vermişler ve soruşturma makamları delillerin değerlendirilmesine yönelik seçici ve biraz tutarsız bir yaklaşım benimsemişlerdir (§§ 66-71);
- Yetkili makamlar, polis tarafından uygulanan kötü muameleyle ilişkin güvenilir iddiaların kendilerine iletilmesine rağmen, pasif kalmışlar ve resmi bir soruşturma yürütmemişlerdir (*M.S./Hrvatistan* (no. 2), 2015, §§ 81-84; ayrıca bk. *Hovhannisyan/Ermenistan*, 2018, §§ 58-59);
- Söz konusu kötü muamelelerin faillerinden biri, başvuran tarafından kimliğinin tespit edilmesine rağmen, resmi olarak hiçbir zaman belirtilmemiş ve suçlanmamıştır (*Barovov/Rusya*, 2021, § 39); ayrıca bk. *Ochigava/Gürcistan*, 2023, § 59 davasında, yedi ceza infaz kurumu görevlisinin, aralarında başvuranın da bulunduğu, ceza infaz kurumunda tutulan bazı kişilere sistematik olarak kötü muamelede bulunmaktan suçlu bulundukları bir davaya ceza infaz kurumu yöneticilerinin dâhil edilmelerine ilişkin herhangi bir soruşturma yürütmemişlerdir.);
- Yerel makamlar, maskeli ve kimlik numarası olmayan ve başvuranın kendi ifadesine göre, kötü muameleyle uğradığı evde yapılan aramaya katılan, özel birime bağlı polis memurlarını tespit etmemiş veya sorgulamamıştır (*Hristovi/Bulgaristan*, 2011, § 91);
- Yetkili makamlar, başlıca delil unsurlarının kabul edilemez olmasına yol açan ve böylelikle, ceza yargılamasının çıkmaza girmesine neden olan şekil hataları yapmışlardır (*Maslova ve Nalbandov/Rusya*, 2008, §§ 92-97).

137. Buna karşılık, yerel makamlar tarafından alınan çeşitli tedbirleri göz önünde bulunduran

Mahkeme, aşağıdaki davalarda soruşturmanın yeterliliğiyle ilgili herhangi bir sorun tespit etmemiştir:

- *Baklanov/Ukrayna*, 2013 davası, başvuranın zorunlu askerlik hizmeti sırasında maruz kaldığını belirttiği kötü muamele ve taciz iddialarıyla ilgilidir;
- *V.D./Hrvatistan (no. 2)*, 2018 davası, Mahkemenin daha önce 3. maddenin ihlal edildiği sonucuna vardığı kötü muamele iddialarıyla ilgili olarak Cumhuriyet savcılığı tarafından açılan yeni soruşturma ile ilgilidir;
- *P.M. ve F.F./Fransa*, 2021 davası, başvuranların sorgulanmaları ve gözaltına alınmaları sırasında polis tarafından kendilerine kötü muamele uygulandığı yönündeki iddialarla ilgilidir.

4. İvedilik ve Makul Özen

138. 3. madde, soruşturmanın ivedilikle ve makul bir özenle yürütülmesini gerektirmektedir. Her ne kadar belirli bir durumda soruşturmanın ilerlemesini önleyen engel veya zorluklar söz konusu olabilir de, kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmanın yürütülmesi söz konusu olduğunda yetkili makamların ivedi bir şekilde cevap vermesi, genel olarak, yasallık ilkesine saygı bağlamında kamuoyunun güvenini korumak ve yasaya aykırı aykırı eylemlere ilişkin herhangi bir suç ortaklığı veya hoşgörü görünümünden kaçınmak için önem arz ettiği kabul edilebilmektedir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 121).

139. Mahkeme, yerel makamların özellikle şu durumlarda ivedilikle ve makul bir özenle soruşturma yürütmedikleri sonucuna varmıştır:

- Bir çocuğa yönelik aile içi şiddetle ilgili ceza yargılaması, üç dereceli yargılama düzeyinde sekiz yıl, dört ay sürmüştür (*D.M.D./Romanya*, 2017, § 53; ayrıca bk. *Y./Slovenya*, 2015, § 99 davasında, başvuranın cinsel istismara ilişkin şikâyetinde bulunduğu tarih ile ilk derece mahkemesinde kararın verildiği tarih arasında yedi yıldan fazla bir süre geçmiştir.);
- Tutukluluk sırasında kötü muamele bağlamında, gardiyanların yargılanması şikâyetlerin sunulmasının ardından beş yıl, sekiz ay sonra başlamıştır ve davanın Mahkeme önünde incelenmesi sırasında yargılama halen derdesttir (*Indelicato/İtalya*, 2001, § 37);
- Tanıkların tespit edilmesi veya ifadelerinin alınması konusunda haksız gecikmeler yaşanmıştır (*Baranin ve Vukčević/Karadağ*, 2021, § 142, 11, ve *Mătăşaru ve Saviţchi/Moldova*, 2010, §§ 88 ve 93);
- Ceza yargılaması haksız bir şekilde uzatılmış ve bu durum, zaman aşımı süresinin sona ermesine neden olmuştur (*Angelova ve Iliev/Bulgaristan*, 2007, §§ 101-103; ayrıca bk. *Barovov/Rusya*, 2021, §§ 39 ve 42);
- Kilit bir bilirkişinin dinlenmesi gecikmiş, kötü muameleyle ilişkin açık belirtiler tespit edilmemiş ve yalnızca bir karar bile verilmeden uzun bir süre geçmiştir (*I.E./Moldova Cumhuriyeti*, 2020, § 52);
- Reşit olmayan ve ırkçı sebeplerle kötü muameleyle maruz kaldıklarını iddia eden başvuranların ifadelerinin alınmasında gecikmeler yaşanmıştır (*M.B. ve diğerleri/Slovakya*, 2021, §§ 82-83);
- Yetkili makamların pasif kalması nedeniyle, başvuran tarafından dile getirilen saldırı, taciz, tehdit ve kötü muamele iddialarına cevaben başlatılan ve tamamı aile içi şiddet bağlamında yer alan birçok ceza soruşturması ve ceza yargılaması ya zaman aşımına uğramış ya da olaylardan yıllar sonra halen devam etmektedir (*M.S./İtalya*, 2022, §§ 141 ve 150).

140. Aksine Mahkeme, örnek olarak şu durumlarda, soruşturmalar bağlamında ivedilik ve makul özen gerekliliğinin yerine getirilmediği kanısına varmıştır:

- Soruşturmanın uzunluğu, yürütülen soruşturmaların kapsamıyla, çok sayıda ifadenin dinlenmesiyle ve en az dört bilirkişi incelemesinin yapılmasıyla açıklanmıştır (*Ghedir ve diğerleri/Fransa*, 2015, § 133);
- Tazminat davası çok uzun sürmüş (15 yıl), ancak bu yargılama, başvuranın ciddi bedensel yaralanmalara maruz kaldığı koşulların belirlenmesine imkân vermiş, sorumluları eylemlerinden sorumlu tutulmalarını sağlamış ve bu bağlamda, ilgiliye tazminat ödenmesine karar verilmiştir (*Isayeva/Ukrayna*, 2018, §§ 63-66);
- Birçok tanığın dinlenmesini, bir bilirkişi raporunun düzenlenmesini ve olaylarla ilgili diğer delil unsurlarının toplanmasını gerektiren davanın nispeten karmaşık olmasına rağmen, soruşturma toplamda yaklaşık altı ay sürmüştür (*V.D./Hrvatistan (no. 2)*, 2018, § 80).

5. Kamuoyunun İnceleme Hakkı ve Mağdurun Katılımı

141. Kamuoyu hem uygulamada hem de teoride sorumluluğun sorgulanabilmesi için soruşturma üzerinde yeterli bir incelemede bulunma hakkına sahip olmalıdır (*Al Nashiri/Romanya*, 2018, § 641 ve burada ileri sürülen davalar).

142. Ayrıca, mağdurun soruşturmaya etkili bir şekilde katılabilmesi gerekmektedir (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 122, ve *X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 189). Bununla birlikte, polis raporlarının ve soruşturma unsurlarının ifşa edilmesi veya yayımlanması, hassas verilerin kamuoyuna açıklanmasına ve kişiler veya diğer soruşturmalar üzerinde olumsuz etkilerin oluşmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, bir mağdurun veya yakınlarının soruşturmanın ilerlemesi boyunca soruşturmaya erişim sağlayabilmesi, otomatik bir gereklilik olarak kabul edilemeyecektir. Dosyaya gerekli erişim, mevcut prosedürlerin diğer aşamalarında sağlanabilmektedir ve yetkili makamlar, soruşturma sırasında yapılabilecek her türlü soruşturma tedbiri talebini yerine getirmekle yükümlü değildirler (*Stevan Petrović/Sırbistan*, 2021, § 109).

143. Mahkeme, şu durumlarda, soruşturmanın mağdur için yeterince erişilebilir olmadığı veya yeterli bir kamuoyu denetimine imkân vermediği sonucuna varmıştır:

- Soruşturmacı, mağdurları bizzat dinlememiş veya bundan böyle mağdurlara bildirilmeyen kararlar bağlamında olay ve olgulara ilişkin anlatımdan bahsetmemiştir (*Dedovski ve diğerleri/Rusya*, 2008) § 92;
- İliş hukuk, yargılama öncesi aşamada dosyaya erişim için, özellikle erişimin reddedilmesi ve verilmesine ilişkin gerekçeleri listeleyen, bir davacıya erişimin ne ölçüde verilebileceğini belirten veya ilgili taleplerin incelenmesi ve erişimin verilmesi için süre sınırlarını belirten özel bir prosedür öngörmemiştir (*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin/Ukrayna*, 2010, § 73);
- Yetkili makamlar, iç hukukun açık gerekliliklerine aykırı olarak, kararları hakkındaki bilgileri sistematik olarak gizlemişler veya bu bilgilerin başvuranlara iletilmesini önemli ölçüde geciktirmişlerdir (*Chernega ve diğerleri /Ukrayna*, 2019, § 166).

144. Aksine Mahkeme, mağdura yeterli bilgilerin verildiği ve mağdurun dava dosyasına yeterli erişiminin sağlandığı ve böylelikle, ilgiliye olay ve olguları belirtme ve soruşturma kapsamında toplanacak delilleri önerme imkânının verildiği durumlarda, kamuoyunun denetimi veya mağdurun katılımı ile ilgili herhangi bir sorun tespit etmemiştir (*V.D./Hrvatistan (no. 2)*, 2018, §§ 78).

E. Kovuşturmalar, Yaptırımlar ve Tazminatla İlgili Sorunlar

145. Mahkeme, etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün bir sonuç yükümlülüğü değil, bir araç yükümlülüğü olduğunu vurgulamaktadır (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 186). Resmi soruşturmanın ulusal mahkemelerde yargılamanın başlatılmasına yol açması halinde, yargılama aşaması da dâhil olmak üzere, yargılamanın tamamı Sözleşme'nin 3. maddesinin gerekliliklerini karşılamalıdır. Bu gereklilik, bu yargılamanın sonunda uygulanan yaptırımları kapsamaktadır. Her ne

kadar tüm yargılamaların bir mahkûmiyet kararıyla, hatta belirli bir cezanın verilmesiyle sonuçlanmasını gerektiren bir sonuç yükümlülüğü bulunmasa da, ulusal mahkemeler hiçbir durumda fiziksel veya ruhsal bütünlüğe yönelik ciddi zararların cezasız kalmasını veya ciddi suçların aşırı hafif cezalarla cezalandırılmasının kabul edilmesini sağlamaya hazır olamayacaktır. Bu nedenle Mahkemenin, söz konusu mahkemelerin herhangi bir sonuca varmadan önce davayı titiz bir incelemeye tabi tutup tutmadıklarını ve hangi ölçüde tutabileceklerini incelemesi önem taşımaktadır; böylelikle mevcut yargılama sisteminin caydırma gücü ve kötü muamele yasağına ilişkin ihlalleri önlemede oynaması gereken rolün önemi azalmamaktadır (*Sabalić/Hrvatistan*, 2021, § 97).

146. Dolayısıyla Mahkeme, kötü muamele durumlarında uygulanacak yaptırımların seçiminde yetkili makamların ve ulusal mahkemeler ile yargı organlarının rolünü kabul etse de denetim görevini sürdürmeli ve eylemin ciddiyeti ile uygulanan yaptırım arasında açık bir orantısızlığın bulunduğu durumlara müdahale etmelidir (*Myumyun/Bulgaristan*, 2015, § 67)

147. Yukarıda belirtilenlerle bağlantılı olarak, bir soruşturmanın uygulamada etkin olması için, Devletin daha önce 3. maddeye aykırı uygulamaları yasaklayan ceza hukuku hükümlerini kabul etmesi gerekmektedir (*Cestaro/İtalya*, 2015, § 209).

148. Devlet görevlilerinin kötü muameleyi içeren suçlarla suçlanmaları halinde, soruşturma veya yargılama sırasında görevlerinden uzaklaştırılmaları ve mahkûmiyet kararının verilmesi durumunda görevlerinden çıkarılmaları önem taşımaktadır (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 125; *Barovov/Rusya*, 2021, § 43).

149. Mahkeme aynı zamanda, Devlet görevlileri tarafından uygulanan işkence veya kötü muamele konusunda, ceza davasının zaman aşımı yoluyla sona erdirilmemesi gerektiğini ve aynı şekilde, bu alanda af ve bağışlamaların tolere edilmemesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bununla birlikte, zaman aşımının uygulanması, Sözleşme'nin gereklilikleriyle uyumlu olmalıdır. Bu nedenle, herhangi bir istisnaya imkân vermeyen katı zaman aşımı sürelerini kabul etmek zordur (*Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], 2014, § 326). Bu ilke aynı zamanda, özellikle temel hakların ciddi bir şekilde ihlal edilmesiyle ilgili olması halinde, kişiler tarafından işlenen şiddet eylemlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (bk. *Pulfer/Arnavutluk*, 2018, § 83, fiziksel bir saldırı bağlamında; *E.G./Moldova Cumhuriyeti*, 2021, § 43 cinsel saldırı bağlamında, ve *M.S./İtalya*, 2022, § 144, aile içi şiddet eylemleri bağlamında).

150. Böylelikle Mahkeme, yetkili makamların gerekli ivedilik ve özenle hareket etmemeleri nedeniyle zaman aşımı süresinin dolduğu veya yetkili makamların ileri sürülen işkence eylemleri veya diğer kötü muamele şekillerini yeterince nitelendirmemesi ve bunları daha az ciddi suçlar olarak değerlendirerek, zaman aşımı süresinin kısaltılmasına yol açması ve ihtilaf konusu eylemlerin failinin cezai sorumluluktan kurtulmasına olanak sağlaması nedeniyle, yargılamaların zaman aşımına uğradığı davalarda, 3. maddenin usul yönünden ihlal edildiği sonucuna varmıştır (*Zaman aşımı süresinin özü itibarıyla işkence eylemi teşkil eden suçlara ilişkin yargılamalara, mahkûmiyetlere ve yaptırımlara uygulanabilirliğine ilişkin İstisari Görüş* [BD], §§ 61-62, 2022).

151. Son olarak, Devlet görevlileri tarafından 3. maddeye aykırı olarak kasıtlı kötü muameleye maruz kalma durumlarında Mahkeme sürekli olarak, yeterli tazminatın sağlanması için iki tedbirin gerekli olduğunu belirtmektedir. Öncelikle Devlet makamları, sorumluların tespit edilmesine ve cezalandırılmasına yol açabilecek kapsamlı ve etkili bir soruşturma yürütmelidirler. İkinci olarak, başvuran gerektiği takdirde, tazminat almalı veya en azından, kötü muamelenin neden olduğu zarar için tazminat talep etme ve elde etme imkânına sahip olmalıdır (*Gäfgen/Almanya* [BD], 2010, § 116, ve *Razzakov/Rusya*, 2015, § 50).

F. Nefret Suçlarına İlişkin Soruşturma

152. Mahkeme, ırkçı anlamlara sahip bir saldırı durumunda, toplumun ırkçılığı kınamasının sürekli olarak yeniden ifade edilmesi ve yetkili makamların azınlıkları ırkçı şiddet tehdidinden koruma yetenekleri konusunda azınlıkların duydukları güvenin sürdürülmesi gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, soruşturmanın özenle ve tarafsız bir şekilde yürütülmesinin özellikle önemli

olduğunu vurgulamaktadır (*Antayev ve diğerleri/Rusya*, 2014, § 110).

153. Böylelikle Devlet makamlarının şiddet içeren olaylara ilişkin soruşturma yapmaları ve bu olayların temelinde ırkçı tutumların bulunduğu şüphelerin olması halinde, bu makamlar, ırkçı bir gerekçenin bulunup bulunmadığını tespit etmek ve etnik kökene dayalı nefret veya önyargı duygularının olaylarda bir rol oynayıp oynamadığını belirlemek için tüm makul tedbirleri almakla yükümlüdürler. ırkçı saikli şiddet ve zorbalığı, ırkçı anlamlar içermeyen davalarla eşit bir düzeyde ele almak, özellikle temel hakları yok eden eylemlerin özel niteliğine göz yummak anlamına gelebilecektir (*Abdu/Bulgaristan*, 2014, § 44). Böylelikle söz konusu yükümlülük, Sözleşme'nin 3. maddesiyle bağlantılı olarak, 14. madde uyarınca, Devletlere ait olan sorumluluğun bir parçasıdır, ancak aynı zamanda Sözleşme'nin 3. maddesinden doğan usuli yükümlülüklerin bir yönünü de oluşturmaktadır (*M.F./Macaristan*, 2017, § 73). Bu yükümlülük, bir kişi tarafından 3. maddeye aykırı bir muamelenin uygulanması halinde de geçerli olmaktadır (*Abdu/Bulgaristan*, 2014, § 44).

154. Dahası, bu soruşturma yükümlülüğü yalnızca, mağdurun gerçek veya algılanan durumu veya kişisel özelliklerinden kaynaklanan şiddet eylemleri için değil, aynı zamanda mağdurun belirli bir durumda olduğu veya korunan bir özelliğe sahip olduğu bilinen veya varsayılan başka bir kişiyle gerçek veya varsayılan bağları ya da bağlantıları nedeniyle meydana gelen şiddet eylemleri için de geçerli olmaktadır (*Škorjanec/Hrvatistan*, 2017, § 56).

155. Uygulamada, ırkçı bir gerekçenin varlığını kanıtlamak genellikle zordur. Davalı Devletin bir şiddet eylemindeki olası ırkçı anlamlara ilişkin soruşturma yapma yükümlülüğü, mutlak bir sonuç yükümlülüğü değil, bir araç yükümlülüğüdür. Yetkili makamlar, delilleri toplamak ve korumak, gerçeği ortaya çıkaracak somut yolların tamamını incelemek ve ırkçı değerlendirmelerden kaynaklanan bir şiddet eylemini ortaya koyan şüpheli olayları göz ardı etmeksizin, tam olarak gerekçelendirilen, tarafsız ve objektif kararlar vermek için ilgili koşulları dikkate alarak, makul tedbirleri almalıdırlar (*Antayev ve diğerleri/Rusya*, 2014, § 122).

156. Aynı değerlendirmeler, örneğin dini hoşgörüsüzlükten kaynaklanan şiddet eylemleri veya cinsel ayrımcılıktan kaynaklanan veya cinsel yönelime dayalı şiddet eylemleri için de geçerlidir (*Sabalić/Hrvatistan*, 2021, § 94; siyasi hoşgörüsüzlükten kaynaklanan şiddet eylemleri için ayrıca bk. *Verzilov ve diğerleri/Rusya*, 2023, § 78).

157. Bu hususta daha detaylı bilgiler için, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Maddesi ve Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi - Ayrımcılığın Yasaklanması Hakkında Rehber'e* bakınız.

G. Sınır Ötesi Bağlamda Usuli Yükümlülükler

158. Soruşturmanın etkinliği gerekliliği bazı durumlarda, soruşturmayı yürüten makamların başka bir Devletin makamlarıyla işbirliği yapma yükümlülüğünü içerebilmekte ve bu durum da yardım talep etme veya yardım sağlama yükümlülüğü anlamına gelmektedir. Bu yükümlülüklerin niteliği ve kapsamı, kaçınılmaz olarak, örneğin, başlıca delil unsurlarının ilgili Sözleşmecî Devletin topraklarında bulunup bulunmadığı veya şüphelilerin bu Devlete sığınıp sığınmadığı gibi, her davanın koşullarına bağlı olacaktır. Bu durum, ilgili Devletlerin birbirleriyle işbirliği yapmak ve cezai konularda karşılıklı adli yardım ve işbirliğine ilişkin geçerli uluslararası belgelerin sunduğu imkânları iyi niyetle tüketmek için öngörülebilir tüm makul tedbirleri almaları gerektiği anlamına gelmektedir. Mahkemenin, Sözleşme dışındaki uluslararası antlaşmalara ve yükümlülükler uylup uyulmadığını denetleme yetkisine sahip olmamasına rağmen, genel olarak, bu bağlamda davalı Devletin bu belgelerin sağladığı olanakları kullanıp kullanmadığını incelemektedir (*X ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], 2021, § 191).

H. Usuli Yükümlülüklerin Yenilenmesi

159. Bir usuli yükümlülük, sona erdirilen bir soruşturma veya yargılamanın sonucunu sorgulayan yeni bir unsur veya bilginin tespiti gibi yeni bir gelişmenin ardından yeniden doğabilmektedir (*Egmez/Kıbrıs* (k.k.), 2012, § 63). Usuli yükümlülüğün gerektirdiği herhangi bir sonraki soruşturmanın niteliği ve

kapsamı kaçınılmaz olarak, her bir özel davanın koşullarına bağlı olmaktadır ve kötü muamelenin meydana gelmesinden hemen sonra beklenenlerden tamamen farklı olabilmektedir (*Jeronovičs/Letonya* [BD], 2016, § 107).

Atıf Yapılan Davaların Listesi

Mevcut rehberde anılan içtihatlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen karar ve hükümler ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun ("Komisyon") karar ve raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Dava adının ardından belirtilen özel bir ifade bulunmaksızın yapılan atıf, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir kararla ilgilidir. "(k.k.)" ifadesi, Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verilen bir kararına (hüküm) atıf yapmaktadır ve "[BD]" ifadesi ise, davanın Büyük Daire tarafından incelendiği anlamına gelmektedir.

Rehber'in elektronik versiyonunda atıf yapılan davaların bağlantıları, Mahkeme içtihatlarına (Büyük Daire, Daire ve Komite tarafından verilen karar ve hükümler, bildirilen davalar, istişari görüşler ve içtihatlarla ilişkin bilgi notlarından alıntı yapılan hukuki özetler), Komisyon içtihatlarına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişimi sağlayan HUDOC veri tabanına (<http://hudoc.echr.coe.int>) yönlendirilmektedir. Komisyonun bazı kararları, HUDOC veri tabanında yer almamaktadır ve yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Almanağının ilgili cildinde basılı şekilde mevcuttur.

Mahkeme karar ve hükümlerini, resmi dilleri olan İngilizce ve/veya Fransızca olarak verir. HUDOC veri tabanı, ayrıca Mahkemenin belli başlı davalarının bazılarına ilişkin, resmi olmayan otuzdan fazla dilde yapılmış çevirilere de erişim imkânı sunar. Bunun yanı sıra, üçüncü taraflarca oluşturulmuş çevrimiçi yüzü aşkın içtihat derlemesine bağlantılar da içerir.

—A—

- [A/Rusya](#), no. 37735/09, 12 Kasım 2019
- [A/Birleşik Krallık](#), 23 Eylül 1998, Karar ve Hükümlerin Derlemesi 1998-VI
- [A ve B/Hırvatistan](#), no. 7144/15, 20 Haziran 2019
- [A. ve diğerleri/Birleşik Krallık](#) [BD], no. 3455/05, AİHM 2009
- [A.L. \(X.W.\)/Rusya](#), no. 44095/14, 29 Ekim 2015
- [A.P./Slovakya](#), no. 10465/17, 28 Ocak 2020
- [A.P., Garçon ve Nicot/Fransa](#), no. 79885/12 ve 2 diğer başvuru, 6 Nisan 2017
- [Abdu/Bulgaristan](#), no. 26827/08, 11 Mart 2014
- [Abdyusheva ve diğerleri/Rusya](#), no. 58502/11 ve 2 diğer başvuru, 26 Kasım 2019
- [Abu Zubaydah/Litvanya](#), no. 46454/11, 31 Mayıs 2018
- [Aggerholm/Danimarka](#), no. 45439/18, 15 Eylül 2020
- [Akkad/Türkiye](#), no. 1557/19, 21 Haziran 2022
- [Akkum/Türkiye](#), no. 21894/93, AİHM 2005-II (özetler)
- [Akpınar ve Altun/Türkiye](#), no. 56760/00, 27 Şubat 2007
- [Aksoy/Türkiye](#), 18 Aralık 1996, Karar ve Hükümlerin Derlemesi 1996-VI
- [Ali Güneş/Türkiye](#), no. 9829/07, 10 Nisan 2012
- [Al Nashiri/Polonya](#), no. 28761/11, 24 Temmuz 2014
- [Al Nashiri/Romanya](#), no. 33234/12, 31 Mayıs 2018
- [Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık](#), no. 61498/08, AİHM 2010
- [Ananyev ve diğerleri/Rusya](#), no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012
- [Angelova ve Iliev/Bulgaristan](#), no. 55523/00, 26 Temmuz 2007
- [Antayev ve diğerleri/Rusya](#), no. 37966/07, 3 Temmuz 2014
- [Anzhelo Georgiev ve diğerleri/Bulgaristan](#), no. 51284/09, 30 Eylül 2014
- [Archip/Romanya](#), no. 49608/08, 27 Eylül 2011
- [Assenov ve diğerleri/Bulgaristan](#), 28 Ekim 1998, Karar ve Hükümlerin Derlemesi 1998-VIII

Association Innocence en Danger ve Association Enfance et Partage/Fransa, no. 15343/15 ve 16806/15, 4 Haziran 2020
Aswat/Birleşik Krallık, no. 17299/12, 16 Nisan 2013
Aydın/Türkiye, 25 Eylül 1997, Karar ve Hükümlerin Derlemesi 1997-VI

—B—

B/Rusya, no. 36328/20, 7 Şubat 2023
Babar Ahmad ve diğerleri/Birleşik Krallık, no. 24027/07 ve 4 diğer başvuru, 10 Nisan 2012
Baklanov/Ukrayna, no. 44425/08, 24 Ekim 2013
Baranin ve Vukčević/Karadağ, no. 24655/18 ve 24656/18, 11 Mart 2021
Barovov/Rusya, no. 9183/09, 15 Haziran 2021
Barbotin/Fransa, no. 25338/16, 19 Kasım 2020
Barta/Macaristan, no. 26137/04, 10 Nisan 2007
Bataliny/Rusya, no. 10060/07, 23 Temmuz 2015
Batı ve diğerleri/Türkiye, no. 33097/96 ve 57834/00, AİHM 2004-IV (özetler)
Beganović/Hırvatistan, no. 46423/06, 25 Haziran 2009
Berliński/Polonya, no. 27715/95 ve 30209/96, 20 Haziran 2002
Blokhin/Rusya [BD], no. 47152/06, 23 Mart 2016
Boicenco/Moldova, no. 41088/05, 11 Temmuz 2006
Boukrourou ve diğerleri/Fransa, no. 30059/15, 16 Kasım 2017
Bouyid/Belçika [BD], no. 23380/09, AİHM 2015
Burlya ve diğerleri/Ukrayna, no. 3289/10, 6 Kasım 2018
Bursuc/Romanya, no. 42066/98, 12 Ekim 2004
Buturugă/Romanya, no. 56867/15, 11 Şubat 2020

—C—

Cangöz ve diğerleri/Türkiye, no. 7469/06, 26 Nisan 2016
Castellani/Fransa, no. 43207/16, 30 Nisan 2020
Cazan/Romanya, no. 30050/12, 5 Nisan 2016
Cestaro/İtalya, no. 6884/11, 7 Nisan 2015
Chember/Rusya, no. 7188/03, AİHM 2008
Chernega ve diğerleri/Ukrayna, no. 74768/10, 18 Haziran 2019
Ciorap/Moldova, no. 12066/02, 19 Haziran 2007
Comoraşu/Romanya, no. 16270/12, 31 Mayıs 2016

—D—

D.F./Letonya, no. 11160/07, 29 Ekim 2013
D.M.D./Romanya, no. 23022/13, 3 Ekim 2017
D.P. ve J.C./Birleşik Krallık, no. 38719/97, 10 Ekim 2002
Daşlık/Türkiye, no. 38305/07, 13 Haziran 2017
Dedovskiy ve diğerleri/Rusya, no. 7178/03, AİHM 2008 (özetler)
Dembele/İsviçre, no. 74010/11, 24 Eylül 2013
Đorđević/Hırvatistan, no. 41526/10, AİHM 2012
Đurđević/Hırvatistan, no. 52442/09, AİHM 2011 (özetler)
Dvořáček/Çek Cumhuriyeti, no. 12927/13, 6 Kasım 2014

—E—

E.G./Moldova Cumhuriyeti, no. 37882/13, 13 Nisan 2021
Egmez/Kıbrıs (k.k.), no. 12214/071, 18 Eylül 2012
Elberte/Letonya, no. 61243/08, AİHM 2015
El-Masri/Makedonya eski Yugoslav Cumhuriyeti [BD], no. 39630/09, AİHM 2012
Emin Huseynov/Azerbaycan, no. 59135/09, 7 Mayıs 2015
Enea/İtalya [BD], no. 74912/01, AİHM 2009
Enzile Özdemir/Türkiye, no. 54169/00, 8 Ocak 2008

Erdal Aslan/Türkiye, no. 25060/02 ve 1705/03, 2 Aralık 2008

—F—

Filippov/Rusya, no. 19355/09, 22 Mart 2022

—G—

Gäfgen/Almanya [BD], no. 22978/05, AİHM 2010
Georgel ve Georgeta Stoicescu/Romanya, no. 9718/03, 26 Temmuz 2011
Gürcistan/Rusya (I) [BD], no. 13255/07, AİHM 2014 (özetler)
Gürcistan/Rusya (II) [BD] (esas), no. 38263/08, 21 Ocak 2021
Ghedir ve diğerleri/Fransa, no. 20579/12, 16 Temmuz 2015
Ghişoiu/Romanya (k.k.), no. 40228/20, 29 Kasım 2022
Gorobet/Moldova, no. 30951/10, 11 Ekim 2011
Gutsanovi/Bulgaristan, no. 34529/10, AİHM 2013 (özetler)

—H—

Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık, no. 9146/07 ve 32650/07, 17 Ocak 2012
Hasan İlhan/Türkiye, no. 22494/93, 9 Kasım 2004
Herczegfalvy/Avusturya, 24 Eylül 1992, A serisi no. 244
Horion/Belçika, no. 37928/20, 9 Mayıs 2023
Hovhannisyan/Ermenistan, no. 18419/13, 19 Temmuz 2018
Hristovi/Bulgaristan, no. 42697/05, 11 Ekim 2011
Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan, no. 47039/11 ve 358/12, AİHM 2012 (özetler)
Hudorovič ve diğerleri/Slovenya, no. 24816/14 ve 25140/14, 10 Mart 2020
Hutchinson/Birleşik Krallık [BD], no. 57592/08, 17 Ocak 2017

—I—

I.C./Romanya, no. 36934/08, 24 Mayıs 2016
I.E./Moldova Cumhuriyeti, no. 45422/13, 26 Mayıs 2020
Idalov/Rusya [BD], no. 5826/03, 22 Mayıs 2012
Identoba ve diğerleri/Gürcistan, no. 73235/12, 12 Mayıs 2015
Ilaşcu ve diğerleri/Moldova ve Rusya [BD], no. 48787/99, AİHM 2004-VII
İlhan/Türkiye [BD], no. 22277/93, AİHM 2000-VII
Ilias ve Ahmed/Macaristan [BD], no. 47287/15, 21 Kasım 2019
Ilievi ve Ganchevi/Bulgaristan, no. 69154/11 ve 69163/11, 8 Haziran 2021
İltümür Ozan ve diğerleri/Türkiye, no. 38949/09, 16 Şubat 2021
Imakayeva/Rusya, no. 7615/02, AİHM 2006-XIII (özetler)
Indelicato/İtalya, no. 31143/96, 18 Ekim 2001
Ioan Pop ve diğerleri/Romanya, no. 52924/09, 6 Aralık 2016
İrlanda/Birleşik Krallık, 18 Ocak 1978, A serisi no. 25
İrlanda/Birleşik Krallık (gözden geçirme), no. 5310/71, 20 Mart 2018
Irina Smirnova/Ukrayna, no. 1870/05, 13 Ekim 2016
Isayeva/Ukrayna, no. 35523/06, 4 Aralık 2018
Iwańczuk/Polonya, no. 25196/94, 15 Kasım 2001
İşkence fiillerini oluşturan suçlamalarla ilgili kovuşturma, mahkûmiyet ve yaptırımlara zaman aşımı uygulanabilirliğine ilişkin istişari görüş [BD], başvuru no. P16-2021-001, Ermenistan Yargıtayı başvurusu
İzci/Türkiye, no. 42606/05, 23 Temmuz 2013

—J—

J.I./Hrvatistan, no. 35898/16, 8 Eylül 2022
J.M./Fransa, no. 71670/14, 5 Aralık 2019
Jalloh/Almanya [BD], no. 54810/00, AİHM 2006-IX
Janowiec ve diğerleri/Rusya [BD], no. 55508/07 ve 29520/09, AİHM 2013

Jeronovičs/Letonya [BD], no. 44898/10, 5 Temmuz 2016

—K—

Kagirov/Rusya, no. 36367/09, 23 Nisan 2015
Kalashnikov/Rusya, no. 47095/99, AİHM 2002-VI
Karachentsev/Rusya, no. 23229/11, 17 Nisan 2018
Khadzhaliyev ve diğerleri/Rusya, no. 3013/04, 6 Kasım 2008
Khan/Fransa, no. 12267/16, 28 Şubat 2019
Khasanov ve Rakhmanov/Rusya [BD], no. 28492/15 ve 49975/15, 29 Nisan 2022
Khlaifia ve diğerleri/İtalya [BD], no. 16483/12, AİHM 2016 (özetler)
Konstantin Markin/Rusya, no. 30078/06, 22 Mart 2012
Krsmanović/Sırbistan, no. 19796/14, 19 Aralık 2017
Kudła/Polonya [BD], no. 30210/96, AİHM 2000-XI
Kurt/Avusturya [BD], no. 62903/15, 15 Haziran 2021
Kıbrıs /Türkiye [BD], no. 25781/94, AİHM 2001-IV

—L—

Labita/İtalya [BD], no. 26772/95, AİHM 2000-IV
López Ostra/İspanya, 9 Aralık 1994, A serisi no. 303-C
Lutsenko ve Verbytskyi/Ukrayna, no. 12482/14 ve 39800/14, 21 Ocak 2021
Lyalyakin/Rusya, no. 31305/09, 12 Mart 2015
Lyapin/Rusya, no. 46956/09, 24 Temmuz 2014

—M—

M. ve M./Hırvatistan, no. 10161/13, AİHM 2015 (özetler)
M.B. ve diğerleri/Slovakya, no. 45322/17, 1 Nisan 2021
M.C./Bulgaristan, no. 39272/98, AİHM 2003-XII
M.F./Macaristan, no. 45855/12, 31 Ekim 2017
M.G.C./Romanya, no. 61495/11, 15 Mart 2016
M.K. ve diğerleri/Polonya, no. 40503/17 ve 2 diğer başvuru, 23 Temmuz 2020
M.P. ve diğerleri/Bulgaristan, no. 22457/08, 15 Kasım 2011
M.S./Hırvatistan (no. 2), no. 75450/12, 19 Şubat 2015
M.S./İtalya, no. 32715/19, 7 Temmuz 2022
M.S.S./Belçika ve Yunanistan [BD], no. 30696/09, AİHM 2011
Mafalani/Hırvatistan, no. 32325/13, 9 Temmuz 2015
Makaratzis/Yunanistan [BD], no. 50385/99, AİHM 2004-XI
Maslova ve Nalbandov/Rusya, no. 839/02, 24 Ocak 2008
Mătăsaru ve Saviţchi/Moldova, no. 38281/08, 2 Kasım 2010
Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses ve diğerleri/Gürcistan, no. 71156/01, 3 Mayıs 2007
Milanović/Sırbistan, no. 44614/07, 14 Aralık 2010
Mocanu ve diğerleri/Romanya [BD], no. 10865/09 ve 2 diğer başvuru, AİHM 2014 (özetler)
Mozer/Moldova ve Rusya [BD], no. 11138/10, 23 Şubat 2016
Mubilanzila Mayeka ve Kaniki Mitunga/Belçika, no. 13178/03, AİHM 2006-XI
Murray/Hollanda [BD], no. 10511/10, 26 Nisan 2016
Muršić/Hırvatistan [BD], no. 7334/13, AİHM 2016
Musayev ve diğerleri/Rusya, no. 57941/00 ve 2 diğer başvuru, 26 Temmuz 2007
Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye [BD], no. 24014/05, 14 Nisan 2015
Myumyun/Bulgaristan, no. 67258/13, 3 Kasım 2015

—N—

N.B./Slovakya, no. 29518/10, 12 Haziran 2012
N.Ç./Türkiye, no. 40591/11, 9 Şubat 2021
N.H. ve diğerleri/Fransa, no. 28820/13 ve 2 diğer başvuru, 2 Temmuz 2020
N.P. ve N.I./Bulgaristan (k.k.), no. 72226/11, 3 Mayıs 2016

Najafli/Azerbaycan, no. 2594/07, 2 Ekim 2012
Naoumenko/Ukrayna, no. 42023/98, 10 Şubat 2004
Necdet Bulut/Türkiye, no. 77092/01, 20 Kasım 2007
Neshkov ve diğerleri/Bulgaristan, no. 36925/10 ve 5 diğer başvuru, 27 Ocak 2015
Nesibe Haran/Türkiye, no. 28299/95, 6 Ekim 2005
Nevmerzhitsky/Ukrayna, no. 54825/00, AİHM 2005-II (özetler)
Nicolae Virgiliu Tănase/Romanya [BD], no. 41720/13, 25 Haziran 2019

—O—

Ochigava/Gürcistan, no. 14142/15, 16 Şubat 2023
Oganezova/Ermenistan, no. 71367/12 ve 72961/12, 17 Mayıs 2022
O'Keeffe/İrlanda [BD], no. 35810/09, AİHM 2014 (özetler)
Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin/Ukrayna, no. 1727/04, 24 Haziran 2010
Öneryıldız/Türkiye [BD], no. 48939/99, AİHM 2004-XII
Orhan/Türkiye, no. 25656/94, 18 Haziran 2002

—P—

P.M. ve F.F./Fransa, no. 60324/15 ve 60335/15, 18 Şubat 2021
Pantea/Romanya, no. 33343/96, AİHM 2003-VI (alıntılar)
Petrosyan/Azerbaycan, no. 32427/16, 4 Kasım 2021
Pranjić-M-Lukić/Bosna-Hersek, no. 4938/16, 2 Haziran 2020
Preminyin/Rusya, no. 44973/04, 10 Şubat 2011
Price/Birleşik Krallık, no. 33394/96, 10 Ekim 2001
Pulfer/Arnavutluk, no. 31959/13, 20 Kasım 2018

—R—

R.B./Estonya, no. 22597/16, 22 Haziran 2021
R.R./Polonya, no. 27617/04, AİHM 2011 (alıntılar)
R.R. ve R.D./Slovakya, no. 20649/18, 1 Eylül 2020
R.S./Macaristan, no. 65290/14, 2 Temmuz 2019
Ramirez Sanchez/Fransa [BD], no. 59450/00, AİHM 2006-IX
Razzakov/Rusya, no. 57519/09, 5 Şubat 2015
Rodić ve diğerleri/Bosna-Hersek, no. 22893/05, 27 Mayıs 2008
Rooman/Belçika [BD], no. 18052/11, 31 Ocak 2019
Roth/Almanya, no. 6780/18 ve 30776/18, 22 Ekim 2020

—S—

S.F.K./Rusya, no. 5578/12, 11 Ekim 2022
S.M./Hırvatistan [BD], no. 60561/14, 25 Haziran 2020
S.P. ve diğerleri/Rusya, no. 36463/11 ve 10 diğer başvuru, 2 Mayıs 2023
Sabalić/Hırvatistan, no. 50231/13, 14 Ocak 2021
Sakir/Yunanistan, no. 48475/09, 24 Mart 2016
Salakhov ve Islyamova/Ukrayna, no. 28005/08, 14 Mart 2013
Salman/Türkiye [BD], no. 21986/93, AİHM 2000-VII
Sanchez-Sanchez/Birleşik Krallık, no. 22854/20, 3 Kasım 2022
Satybalova ve diğerleri/Rusya, no. 79947/12, 30 Haziran 2020
Savran/Danimarka [BD], no. 57467/15, 7 Aralık 2021
Schmidt/Almanya (k.k.), no. 32352/02, 5 Ocak 2006
Selçuk ve Asker/Türkiye, 24 Nisan 1998, *Karar ve Hükümlerin Derlemesi* 1998-II
Selmouni/Fransa [BD], no. 25803/94, AİHM 1999-V
Semache/Fransa, no. 36083/16, 21 Haziran 2018
Shamayev ve diğerleri/Gürcistan ve Rusya, no. 36378/02, AİHM 2005-III
Shlykov ve diğerleri/Rusya, no. 78638/11 ve 3 diğer başvuru, 19 Ocak 2021
Shmorgunov ve diğerleri/Ukrayna, no. 15367/14 ve 13 diğer başvuru, 21 Ocak 2021
Šilih/Slovenya [BD], no. 71463/01, 9 Nisan 2009
Simeonovi/Bulgaristan [BD], no. 21980/04, 12 Mayıs 2017
Škorjanec/Hırvatistan, no. 25536/14, 28 Mart 2017
Slyusarev/Rusya, no. 60333/00, 20 Nisan 2010
Smith ve Grady/Birleşik Krallık, no. 33985/96 ve 33986/96, AİHM 1999-VI
Soare ve diğerleri/Romanya, no. 24329/02, 22 Şubat 2011
Soering/Birleşik Krallık, 7 Temmuz 1989, A serisi no. 161
Stanimirović/Sırbistan, no. 26088/06, 18 Ekim 2011
Stefanou/Yunanistan, no. 2954/07, 22 Nisan 2010
Stevan Petrović/Sırbistan, no. 6097/16 ve 28999/19, 20 Nisan 2021
Strazimiri/Arnavutluk, no. 34602/16, 21 Ocak 2020
Suleymanov/Rusya, no. 32501/11, 22 Ocak 2013
Svinarenko ve Slyadnev/Rusya [BD], no. 32541/08 ve 43441/08, AİHM 2014 (alıntılar)

—T—

T./Birleşik Krallık [BD], no. 24724/94, 16 Aralık 1999
T.M. ve C.M./Moldova Cumhuriyeti, no. 26608/11, 28 Ocak 2014
Tabesh/Yunanistan, no. 8256/07, 26 Kasım 2009
Tali/Estonya, no. 66393/10, 13 Şubat 2014
Talpis/İtalya, no. 41237/14, 2 Mart 2017
Tarak ve Depe/Türkiye, no. 70472/12, 9 Nisan 2019
Taştan/Türkiye, no. 63748/00, 4 Mart 2008
Trévalec/Belçika, no. 30812/07, 14 Haziran 2011
Tunikova ve diğerleri/Rusya, no. 55974/16 ve 3 diğer başvuru, 14 Aralık 2021
Tyrer/Birleşik Krallık, 25 Nisan 1978, A serisi no. 26

—V—

V./Birleşik Krallık [BD], no. 24888/94, AİHM 1999-IX
V.C./Slovakya, no. 18968/07, AİHM 2011 (özetler)
V.D./Hırvatistan (no. 2), no. 19421/15, 15 Kasım 2018
V.K./Rusya, no. 68059/13, 7 Mart 2017
Valašinas/Litvanya, no. 44558/98, AİHM 2001-VIII
Varnava ve diğerleri/Türkiye [BD], no. 16064/90 ve 8 diğer başvuru, AİHM 2009
Verzilov ve diğerleri/Rusya, no. 25276/15, 29 Ağustos 2023
Vincent/Fransa, no. 6253/03, 24 Ekim 2006
Vinter ve diğerleri [BD], no. 66069/09 ve 2 diğer başvuru, AİHM 2013 (özetler)
Virabyan/Ermenistan, no. 40094/05, 2 Ekim 2012

Virgiliu Tănase/Romanya [BD], no. 41720/13, 25 Haziran 2019

Vladimir Romanov/Rusya, no. 41461/02, 24 Temmuz 2008

Volodina/Rusya, no. 41261/17, 9 Temmuz 2019

—W—

Wainwright/Birleşik Krallık, no. 12350/04, AİHM 2006-X

Wieser/Avusturya, no. 2293/03, 22 Şubat 2007

Willcox ve Hurford/Birleşik Krallık (k.k.), no. 43759/10 ve 43771/12, AİHM 2013

Women's Initiatives Supporting Group ve diğerleri/Gürcistan, no. 73204/13 ve 74959/13, 16 Aralık 2021

—X—

X ve diğerleri/Bulgaristan [BD], no. 22457/16, 2 Şubat 2021

—Y—

Y./Slovenya, no. 41107/10, AİHM 2015 (özetler)

Y.P./Rusya, no. 43399/13, 20 Eylül 2022

Yakovlyev/Ukrayna, no. 42010/18, 8 Aralık 2022

Yankov/Bulgaristan, no. 39084/97, AİHM 2003-XII (özetler)

Yaroslav Belousov/Rusya, no. 2653/13 ve 60980/14, 4 Ekim 2016

Yotova/Bulgaristan, no. 43606/04, 23 Ekim 2012

—Z—

Z ve diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 29392/95, AİHM 2001-V

Z.A. ve diğerleri/Rusya [BD], no. 61411/15 ve 3 diğer başvuru, 21 Kasım 2019

Zakharov ve Varzhabetyan/Rusya, no. 35880/14 ve 75926/17, 13 Ekim 2020

Zherdev/Ukrayna, no. 34015/07, 27 Nisan 2017

Zontul/Yunanistan, no. 12294/07, 17 Ocak 2012